

## เงินรูปีอินเดียในประวัติศาสตร์ล้านนา

อมิรัฐ คำวัง \*

### บทคัดย่อ

เงินรูปีอินเดียถูกนำเข้ามาใช้ซื้อขายสินค้าในล้านนาโดยชาวอังกฤษ เป็นผลมาจากการค้าไม้สักของบริษัทชาวอังกฤษและการเปิดเสรีการค้าระหว่างชายแดนล้านนากับพม่า (เมียนมาร์) จนทำให้เงินรูปีอินเดียได้กลายเป็นเงินสกุลหลักที่ใช้หมุนเวียนและผูกพันกับระบบเศรษฐกิจของล้านนาเกือบศตวรรษ และเป็นการผลักดันให้ล้านนาเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของตลาดโลกทั้งการนำเข้าและการส่งออก

อิทธิพลของเงินรูปีอินเดียในล้านนาส่งผลกระทบต่อรัฐบาลสยามซึ่งพยายามพัฒนาและปรับประเทศให้ทันสมัย เงินรูปีอินเดียเป็นสิ่งที่ช่วยสะท้อนให้เห็นถึงการปะทะกันทางสังคมเศรษฐกิจในล้านนา ระหว่างล้านนากับกลุ่มต่างๆ รวมทั้งอังกฤษในสยามและอังกฤษแห่งอินเดียด้วย ทั้งนี้ มูลค่าของเงินรูปีอินเดียเป็นสิ่งดึงดูดใจให้กลุ่มชนต่างแดนหลายกลุ่มชาติพันธุ์เข้ามาปะทะสังสรรค์ในล้านนาอีกระลอกหนึ่ง โดยสามารถกล่าวได้ว่าคลื่นของการย้ายถิ่นฐานของหลายกลุ่มชนสู่ล้านนาเป็นผลสืบเนื่องมาจากเงินรูปีอินเดีย

เงินรูปีอินเดียของอังกฤษคือโลหะเงินที่ชาวล้านนานิยมนำมาทำเป็นเครื่องเงินมากกว่าสะสมเป็นเงินตรา ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงนำมาร้อยเป็นเครื่องประดับ สำหรับปัจจุบันเงินรูปีอินเดียในล้านนากลายเป็นประวัติศาสตร์ แต่ในสาธารณรัฐอินเดียนั้น ยังคงเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจและในฐานะเจ้าของสกุลเงิน

**คำสำคัญ:** เงินรูปีอินเดีย ประวัติศาสตร์ล้านนา อินเดียในยุคอาณานิคมอังกฤษ เหรียญเงิน เงินตรา

ได้รับบทความเมื่อ 27 ธันวาคม 2555; ตอรับเมื่อ 24 เมษายน 2556

\* พนักงานวิจัย ศูนย์การศึกษา สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล

## The Indian Rupees in the History of Lanna

*Aphirat Kamwang*

### **Abstract**

The Indian Rupee (INR) was used in Lanna by the British. It was due to the teakwood trade in Lanna by the British companies and the free trade at Lanna-British Burma (Myanmar) border. So the Indian Rupee became the accepted currency and was linked to the economy of Lanna for a century. This pushed Lanna into the world economy for both import and export.

The result of the Indian Rupee in Lanna was highly influential to the government of Siam (Thailand) which adjusted and worked for its development and modernization. The Indian Rupee popularity was so much that it affected the socio-economic situation of Lanna. It also created flutter between Lanna, other Thai ethnic groups, British in the region and British India too. The value of silver in the Indian currency attracted people from so many races. We can also say that the wave of immigration was caused by the Indian Rupee.

The Indian Rupee was in silver, therefore, the Lanna people liked preserve it in any form as saving. And the tribes on highland liked to adorn the coin as their wearings. Nowadays, the Indian Rupee in Lanna is a part of history. But in India, the Indian Rupee is an important and integral part of India economy.

**Keywords:** Indian Rupees (INR), History of Lanna, British India, silver, currency

บทความเรื่อง “เงินรูปีอินเดียในประวัติศาสตร์ล้านนา” เป็นผลจากการศึกษาอิสระ ซึ่งเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยและอินเดีย<sup>1</sup> ที่มีความเกี่ยวเนื่องกันในบางแง่มุม โดยได้หยิบยกเรื่องเงิน “รูปีอินเดีย” ที่ครั้งหนึ่งเคยมีอิทธิพลในระบบเศรษฐกิจของ “ล้านนา” ราวศตวรรษที่ผ่านมา เนื่องด้วยผู้ศึกษาได้พบเงินรูปีอินเดียยุคอาณานิคมอังกฤษในบางจังหวัดทางภาคเหนือของไทย เช่น พิจิตรภัณฑ์ ร้านเครื่องเงิน ร้านขายของเก่า เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงตั้งคำถามเพื่อการศึกษาว่า เงินรูปีอินเดียสมัยนั้นเข้ามาในล้านนาได้อย่างไร จากนั้นตลอด พ.ศ.2555/ค.ศ.2012 ได้ทำการศึกษาค้นคว้าทางเอกสารและพบข้อมูลที่กล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้มากพอสมควร ข้อมูลส่วนใหญ่ปรากฏอยู่ในเรื่องประวัติศาสตร์เงินตรา ประวัติศาสตร์การค้าไม้ของล้านนา และยังมีกล่าวแทรกอยู่ตามเนื้อหาต่างๆ ทั่วไป ดังนั้น เมื่อนำข้อมูลเดิมมาประมวลผลใหม่ จึงทำให้ได้สาระอย่างใหม่เกี่ยวกับเงินรูปีอินเดียที่มีความน่าสนใจทั้งในมิติทางสังคมและเศรษฐกิจ สามารถเชื่อมโยงระหว่างต้นทางของเงินรูปีอินเดียที่อนุทวีปอินเดียยุคอาณานิคมอังกฤษกับปลายทางที่ล้านนา

สาระตะในบทความประกอบด้วย ประวัติศาสตร์เงินสกุลรูปีซึ่งเริ่มใช้ในอนุทวีปอินเดียราวกลางคริสต์ศตวรรษที่ 15 สมัยราชวงศ์มุกัล (Mughal) ต่อมาเงินรูปีอินเดียรุ่นใหม่ผลิตโดยอังกฤษ เริ่มใช้ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 เพื่อการค้าขายในอาณานิคมและประเทศในกลุ่มอาเซียในปัจจุบัน เมื่ออังกฤษนำเงินรูปีอินเดียเข้ามาใช้ซื้อขายแลกเปลี่ยนในสยามและล้านนา จนกลายเป็นเงินสกุลหลักในล้านนา (จากการซื้อขายไม้สัก) เรื่องราวและเหตุการณ์ต่างๆ ในช่วงระยะนี้ได้ช่วยสะท้อนสิ่งที่เกิดขึ้นต่อล้านนาและสยามทั้งในมิติทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง กระทั่งสาธารณรัฐอินเดียได้รับเอกราชจากอังกฤษ ทำให้เงินรูปีอินเดียโดยอังกฤษยุติบทบาทลง แต่อย่างไรก็ตามเงินรูปีอินเดียยังคงดำรงอยู่ในฐานะสกุลเงินของสาธารณรัฐอินเดีย

<sup>1</sup> ในบทความนี้ ใช้คำเรียกเกี่ยวกับอินเดียต่างกันตามบริบท คือ (1) **สาธารณรัฐอินเดีย** ตั้งแต่ได้รับเอกราชจากอังกฤษ (2) **อนุทวีปอินเดีย** สมัยที่เป็นอาณานิคมในยุคต่างๆ รวมทั้งยุคอาณานิคมอังกฤษด้วย เคยครอบคลุมดินแดนหลายประเทศในปัจจุบัน (ปากีสถาน บังกลาเทศ ศรีลังกา เนปาล อัฟกานิสถาน บางส่วนของจีนและเมียนมาร์) (3) **อินเดีย** ใช้ในความหมายทั่วไป เช่น ชาวอินเดีย วัฒนธรรมอินเดีย เป็นต้น

## เงินสกุล “รูปี”

ในห้วงหลายศตวรรษที่ผ่านมา การใช้เงินสกุลรูปีแพร่สะพัดไปยังดินแดนต่างๆ จนได้รับการขนานนามว่า “The Gulf Rupees” (อ่าวแห่งรูปี) สำหรับทศวรรษปัจจุบัน “รูปี” เป็นสกุลเงินที่ใช้อย่างเป็นทางการในกลุ่มประเทศอนุทวีปอินเดียเดิม คือ (1) สาธารณรัฐอินเดีย เรียกว่า Indian Rupee รหัสสกุลเงิน<sup>2</sup> INR ภายในประเทศ ใช้ตัวย่อ R<sup>3</sup> (2) สาธารณรัฐอิสลามปากีสถาน เรียกว่า Pakistan Rupee รหัสสกุลเงิน PKR (3) สหพันธ์สาธารณรัฐประชาธิปไตยเนปาล เรียกว่า Nepalese Rupee รหัสสกุลเงิน NPR และมีกลุ่มประเทศในแถบมหาสมุทรอินเดียที่ใช้ชื่อรูปีเช่นกัน คือ (1) สาธารณรัฐสังคมนิยมประชาธิปไตยศรีลังกา เรียกว่า Sri Lankan Rupee รหัสสกุลเงิน LKR (2) สาธารณรัฐมอริเชียส เรียกว่า Mauritian Rupee รหัสสกุลเงิน MUR (3) สาธารณรัฐเซเชลส์ เรียกว่า Seychelles/Seychellois Rupee รหัสสกุลเงิน SCR (4) สาธารณรัฐมัลดีฟส์ เรียกว่า Maldives Rufiyaa รหัสสกุลเงิน MVR

### ภาพที่ 1 ตัวอย่างเงินสกุลรูปีที่ใช้ในปัจจุบัน



(1) เงินรูปีอินเดีย (INR) ค.ศ.2007 (2) เงินรูปีปากีสถาน (PKR) ค.ศ.1948

(3) เงินรูปีศรีลังกา (LKR) ค.ศ.1996 ที่มา : Ali Sons (online) และ Jamila's Coins and Notes Collection (online)

<sup>2</sup> รหัสสกุลเงิน (Current Codes) ปัจจุบันใช้ตามมาตรฐาน ISO 4217 : 2008 รหัสประกอบด้วยอักษรย่อภาษาอังกฤษ 3 ตัว คือ อักษรย่อสองตัวแรกเป็นรหัสประเทศ (Country Codes) ใช้ตามมาตรฐาน ISO 3166 และอักษรย่อตัวที่สามเป็นอักษรตัวแรกของชื่อสกุลเงิน (International Organization for Standardization, online)

<sup>3</sup> Rupee ของสาธารณรัฐอินเดีย ใช้ตัวอักษรย่อ R โดยที่ใช้ Re เป็นรูปเอกพจน์ และ Rs เป็นรูปพหูพจน์

ในศตวรรษที่ผ่านมา หลายประเทศเคยใช้ชื่อ “รูปี” เป็นเงินสกุลหลักมาก่อน คือ (1) สาธารณรัฐอิสลามอัฟกานิสถานเคยใช้เงินสกุล Kabuli Rupee ระหว่าง พ.ศ.2434-2468/ค.ศ.1891-1925 ปัจจุบันใช้เงินสกุล Afghani<sup>4</sup> (2) สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์เคยใช้เงินรูปีอินเดียในยุคอาณานิคมอังกฤษ ระหว่าง พ.ศ.2395-2495/ค.ศ.1852-1952 ปัจจุบันใช้เงินสกุล Kyat (3) ราชอาณาจักรภูฏานเคยใช้เงินรูปีอินเดีย ต่อมา พ.ศ.2517/ค.ศ.1974 เปลี่ยนมาใช้เงินสกุล Ngultrum

สำหรับทางภาษาศาสตร์นั้น คำว่า “Rupee” (รูปี) เป็นการเรียกตามภาษาอังกฤษ มาจากคำศัพท์ในภาษาสันสกฤตคือ “Rupya” หรือ “Rupyakam” โดยคำว่า “Rupya” แปลว่า เงิน (silver) ปัจจุบันในสาธารณรัฐอินเดีย ชาวอินเดียเรียกชื่อสกุลเงินตามภาษาฮินดี<sup>5</sup> คือ “Rupyaa” (Sangeeta S. Parikh 2007, 734) เขียนด้วยตัวอักษรเทวนาครี คือ **रुपया** (อ่านว่า “รูปฺยา”) แปลว่า เงินตรา (money) แต่ยังใช้คำศัพท์ภาษาอังกฤษ “Rupee” เช่นกัน แม้ว่าจะอ่านออกเสียงต่างกันก็ตาม ดังนั้น เจริญและธนบัตรของรัฐบาลอินเดียจะแสดงทั้งภาษาฮินดีและภาษาอังกฤษ

ขณะเดียวกัน คำว่า “Rupyaa” ในภาษาถิ่นต่างๆ แห่งอนุทวีปอินเดียก็เรียกต่างกัน โดยเฉพาะภาษาเบงกอลหรือเบงกาลี (Bengali) และภาษาอัสสัม (Assamese) เรียกว่า “Taka” (หรือ “Tical”) มาจากคำศัพท์ในภาษาสันสกฤต “Tanka” หมายถึง เหรียญเงิน (silver coin) ปัจจุบัน Taka เป็นเงินสกุลของสาธารณรัฐประชาชนบังคลาเทศ เรียกว่า Bangladesh Taka รหัสสกุลเงิน BDT ตามไวยากรณ์ภาษาฮินดี คำว่า “Rupyaa” เป็นรูปเอกพจน์ สำหรับรูปพหูพจน์คือ “Rupye” เขียนด้วยอักษรเทวนาครี คือ **रुपये** (อ่านว่า “รูปฺเย”) ดังนั้น เงินตราของสาธารณรัฐอินเดียที่มีราคา 1 รูปีอินเดีย จะแสดง “1 **रुपया**” (ภาษาฮินดี) คู่กับ “1 Rupee” (ภาษาอังกฤษ) และราคา 5 รูปี จะแสดง “5 **रुपया**” คู่กับ “5 Rupees”

<sup>4</sup> ที่มา : Dagger Jon's Coin and Currency (online)

<sup>5</sup> ภาษาฮินดี (Hindi) อยู่ในตระกูลภาษาอินโด-ยูโรเปียน (Indo-European) เป็นภาษาราชการของสาธารณรัฐอินเดีย ตัวอักษรเรียกว่า เทวนาครี (Devanagari)

สำหรับภาษาไทย พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 อธิบายไว้ว่า “รูปี” เป็นชื่อเงินตราของสาธารณรัฐอินเดีย และ “รูเปียะ” เป็นภาษาบาลีหรือภาษามคธ (ราชบัณฑิตยสถาน 2546, 965) ดังนั้น ภาษาไทยปัจจุบันเรียก “รูปี” ขณะที่ในเอกสารภาษาไทยหลายฉบับจะปรากฏทั้งคำว่า “รูปี” และ “รูเปียะ” ซึ่งออกเสียงให้คล้ายกับภาษาฮินดี (คำว่า “รูเปีย”) โดยมักปรากฏตามเอกสารเก่าที่ใช้เรียกกันในสมัยรัชกาลที่ 4-5 ส่วนภาษาทางล้านนา อดีตเรียกว่า “เงินแถบ” แต่ก็เรียกว่า “รูเปียะ” เช่นกัน ส่วนปัจจุบันพบว่าเรียกทั้งสองคำ

### อินเดีย : ต้นทางแห่งเงินรูปี

“รูปี” ในประวัติศาสตร์แห่งอนุทวีปอินเดีย แรกเริ่มของการใช้เงินรูปีมีขึ้นในสมัยราชวงศ์มุกัล (Mughal) ซึ่งเป็นอาณาจักรมุสลิมปกครองอนุทวีปอินเดียระหว่าง พ.ศ.2069-2401/ค.ศ.1526-1858 (รวม 332 ปี) โดยราวกลางคริสต์ศตวรรษที่ 15 สมัยพระเจ้าอักบาร์<sup>6</sup> ริเริ่มให้มีการปฏิรูประบบการจัดเก็บภาษีและเงินตราของอาณาจักร (Coin India, online) ขณะนั้นสุลต่านเซอร์ชาฮ์สุรี (Sher Shah Suri) เสนอให้ใช้เหรียญเงิน (silver coin) เรียกว่า “รูปี” โดยเงินรูปีอินเดียสมัยนั้นได้นำสัญลักษณ์ตามแนวของศาสนาอิสลามมาใช้ แม้ว่า

ภาพที่ 2 ตัวอย่างเงินรูปี (เมืองอัครา) ที่เริ่มใช้เป็นครั้งแรก  
ในสมัยจักรพรรดิอักบาร์แห่งราชวงศ์มุกัล (Mughal)



ที่มา : The Coin India (online)

<sup>6</sup> พระเจ้าอักบาร์ (King Akbar) ลำดับที่ 3 ราชวงศ์มุกัล (Mughal) ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ.2099-2148/ค.ศ.1556-1605 ในยุคนั้นถือได้ว่าเป็นยุคทองของราชวงศ์มุกัล

ก่อนหน้านั้นจะมีการใช้เหรียญเงินแล้วก็ตาม แต่เรียกเป็นชื่ออื่น ๆ

**เมื่ออังกฤษรุกรานอินเดีย** ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 อังกฤษเดินทางเข้าไปติดต่อค้าขายยังอนุทวีปอินเดียในนามบริษัทอีสต์อินเดีย (The East India Company) เป็นผลมาจากการออกพระราชบัญญัติตั้งบริษัททำการค้า<sup>7</sup> ในสมัยสมเด็จพระนางเจ้าอลิซาเบธที่ 1 (Queen Elizabeth I) เมื่อบริษัทอีสต์อินเดียได้เข้าไปตั้งสถานีการค้าในหลายเมืองเมื่อ พ.ศ.2162/ค.ศ.1619 จึงทำให้เมืองสุรัต<sup>8</sup> กลายเป็นศูนย์กลางการค้า ในช่วงแรกสามารถตั้งสถานีการค้าได้ 4 เมืองคือ เมืองสุรัต เมืองอัครา เมืองอาห์เมดาบัด เมืองโบรช ซึ่งถือเป็นการทยอยกลืนอนุทวีปอินเดียไปที่ละส่วน ขณะเดียวกันก็เป็นการพยายามกีดกันทางการค้ากับคู่แข่งชาติตะวันตกอื่นๆ เนื่องจากอังกฤษไม่ใช่ชาติตะวันตกรายเดียวที่ทำการค้าขายในภูมิภาคนี้ ชาวโปรตุเกสเป็นชาติตะวันตกรายแรกที่ไปตั้งสถานีการค้าที่เมืองโคชินบนฝั่งมะละบาร์<sup>9</sup> พ.ศ.2048/ค.ศ.1505 ต่อมาชาวดัตช์เข้าไปค้าขายเมื่อ พ.ศ.2145/ค.ศ.1602<sup>10</sup> และมีอิทธิพลในแถบชายฝั่งโคโรมันเดล<sup>11</sup> กุชราต และเบงกอล โดยทั้งชาวโปรตุเกสและชาวดัตช์ต่างได้บุกเบิกเส้นทางจนประสบความสำเร็จจากการค้าเครื่องเทศอย่างมหาศาล สำหรับชาวฝรั่งเศสเป็นชาติตะวันตกกลุ่มสุดท้ายที่เข้าไปตั้งสถานีการค้าเมื่อ พ.ศ.2207/ค.ศ.1664 แม้ว่าจะล่าช้า แต่กลับกลายเป็นคู่แข่งสำคัญโดยเฉพาะการล่าอาณานิคมในอุษาคเนย์ (ไกรฤกษ์ นานา 2553, 32-42)

จากการค้าสู่สงคราม เมื่อ พ.ศ.2300/ค.ศ.1757 ถือเป็นครั้งแรกที่บริษัทอีสต์อินเดียทำสงครามปลัสซี (Plassey) กับกษัตริย์เบงกอล และเมื่อบริษัทอีสต์อินเดียเป็นฝ่ายชนะ จึงถือได้ว่าส่วนหนึ่งในอนุทวีปอินเดียเริ่มตกอยู่ภาย

<sup>7</sup> เมื่อวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ.2143/ค.ศ.1600

<sup>8</sup> เมืองสุรัต (Surat) ปัจจุบันอยู่ในรัฐคุชราต (Gujrat) อินเดียฝั่งทะเลอาหรับ

<sup>9</sup> เมืองโคชิน (Cochin) ปัจจุบันคือเมืองโกชิ (Kochi) รัฐเกรละ (Kerala) สาธารณรัฐอินเดีย ตั้งอยู่บนฝั่งมะละบาร์ (Malabar) ชายฝั่งทะเลอาหรับ

<sup>10</sup> ชาวดัตช์ตั้งบริษัทสหอินเดียตะวันออกแห่งเนเธอร์แลนด์ (United East India Company of the Netherlands)

<sup>11</sup> ชายฝั่งโคโรมันเดล (Coromandel) รัฐทมิฬนาฑู (Tamil Nadu) ตั้งอยู่ชายฝั่งอ่าวเบงกอล ทิศตะวันออกของสาธารณรัฐอินเดีย

ใต้อำนาจการปกครองของบริษัทอีสต์อินเดียแล้ว เนื่องจากมีอำนาจเก็บภาษีอากรในเบงกอล พินาร์ โอริสสา ซึ่งถือเป็นการควบคุมการค้าในกลุ่มแม่น้ำคงคา จากนั้นนานาอาณานิคมต่างถูกพิชิตและเข้าไปปกครองเช่นกัน (กรูณา กุศลาสัย และคณะ, 2542 : 32-37) และอาณานิคมสุดท้ายที่สามารถยึดได้คือปัญจาบ เมื่อ พ.ศ.2392/ค.ศ.1849

ระหว่างที่บริษัทอีสต์อินเดียปกครองอนุทวีปอินเดียนั้น มีความรุนแรงเกิดขึ้นหลายเหตุการณ์ โดยเฉพาะ พ.ศ.2400/ค.ศ.1857 เกิดกบฏครั้งใหญ่เนื่องจากเจ้าของที่ดินถูกบริษัทอีสต์อินเดียยึดครอง และขุนนางท้องถิ่นสูญเสียผลประโยชน์ การกบฏครั้งนั้นทำให้การปกครองของบริษัทอีสต์อินเดียเกิดสูญญากาศไปช่วงระยะเวลาหนึ่ง กระทั่งบริษัทอีสต์อินเดียสามารถปราบกบฏได้สำเร็จ เมื่อเหตุการณ์คลี่คลายลงแล้ว รัฐบาลอังกฤษจึงตั้งอำนาจของบริษัทอีสต์อินเดียกลับคืน และรัฐบาลอังกฤษเข้าไปปกครองอนุทวีปอินเดียโดยตรง

ดังนั้น เมื่อ พ.ศ.2420/ค.ศ.1877 สมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย (Queen Victoria) แห่งอังกฤษทรงได้รับการสถาปนาให้เป็นสมเด็จพระจักรพรรดินีแห่งอินเดีย (Empress of India)<sup>12</sup> ณ สภาการปกครองกรุงเดลี และได้ปกครองจวบจนสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ.2444/ค.ศ.1901 จากนั้นสมเด็จพระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ 7 (King Edward VII) ปกครองต่อในระหว่าง พ.ศ.2444-2453/ค.ศ.1901-1910 และสมเด็จพระเจ้าจอร์จที่ 5 (King George V)<sup>13</sup> ปกครองในระหว่าง พ.ศ.2453-2479/ค.ศ.1910-1936 ซึ่งพระองค์พร้อมด้วยสมเด็จพระราชินีแมรี (Queen Mary) เสด็จอนุทวีปอินเดีย พ.ศ.2454/ค.ศ.1911 และเป็นสมเด็จพระจักรพรรดิแห่งอินเดีย (Emperor of India) พระองค์เดียวที่มีพิธีบรมราชาภิเษกในอนุทวีปอินเดีย ลำดับต่อมาคือสมเด็จพระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ 8 (Edward VIII) ปกครองเมื่อ พ.ศ.2479/ค.ศ.1936 เป็นช่วงระยะเวลาสั้นๆ กระทั่งเข้าสู่สมัยสมเด็จพระเจ้าจอร์จที่ 6 (George VI) ปกครองระหว่าง พ.ศ.2479-2491/ค.ศ.1936-1948 (The official website of The British Monarchy, online)

<sup>12</sup> The Royal Titles Act ในรัฐบาลสมัย เบนจามิน ดิสราเอลี เป็นนายกรัฐมนตรี (Disraeli's government, online)

<sup>13</sup> พระเจ้าจอร์จที่ 5 (King George V, พ.ศ.2408-2479/ค.ศ.1865-1936) ราชวงศ์วินด์เซอร์ (Windsor)



เป็นลำดับที่ 5 และเป็นลำดับสุดท้ายของการปกครองอนุทวีปอินเดียในฐานะ พระจักรพรรดิตลอดเจ็ดทศวรรษ (พ.ศ.2420-2491/ค.ศ.1877-1948 รวม 71 ปี) จากนั้น อินเดียได้รับเอกราชจากอังกฤษวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ.2490/ค.ศ. 1947 และสถาปนาสาธารณรัฐอินเดียวันที่ 26 มกราคม พ.ศ.2493/ค.ศ.1950

**เงินรูปีอินเดียโดยอังกฤษ** ตั้งแต่บริษัทอีสต์อินเดียเข้าไปค้าขายยัง อนุทวีปอินเดียจนได้กลายเป็นเจ้าอาณานิคมที่ทรงอิทธิพลทั้งทางการค้าและ การเมืองการปกครอง ในด้านเศรษฐกิจนั้น อังกฤษได้ผลิตเหรียญเงินเพื่อใช้ใน ดินแดนอาณานิคม โดยตั้งโรงษาปณ์ขึ้นครั้งแรกที่เมืองมัทราส<sup>14</sup> พ.ศ.2183/ ค.ศ.1640 แต่ช่วงระยะแรกๆ เหรียญเงินแบบยุโรปไม่เป็นที่นิยมใช้ (P V Bharat 2007, online)

ต่อมาอังกฤษได้ตั้งโรงษาปณ์ขึ้นอีกที่เมืองกัลกัตตา<sup>15</sup> พ.ศ.2333/ ค.ศ.1790 (Security Printing & Minting Corporation of India Ltd. [SPMCIL] 2010, online) ครั้งนี้ได้นำเครื่องผลิตเหรียญเงินแบบยุโรปเข้าไปใช้ และในช่วง นี้เหรียญเงินมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบหลายประการ กล่าวคือ หน้าเหรียญแสดง พระบรมฉายาลักษณ์พระเจ้าวิลเลียมที่ 4 (King William III) ส่วนอีกด้านหนึ่ง แสดงความเป็นเจ้าของเหรียญเงินหรือผู้ผลิต โดยระบุ “East India Company” (บริษัทอีสต์อินเดีย) และใช้ค่าเงินเป็นสกุลรูปี แสดงเฉพาะคำว่า “Rupee” (รูปี)

**ภาพที่ 3** ตัวอย่างเหรียญเงิน 1 รูปี ในสมัยสมเด็จพระเจ้าวิลเลียมที่ 7 (ค.ศ.1835)



ที่มา : สุเทพ สุริยาอมฤตย์

<sup>14</sup> เมืองมัทราส (Madras) ปัจจุบันคือเมืองเชนไน (Chennai) เมืองหลวงของรัฐทมิฬปนาฑู (Tamil Nadu) สาธารณรัฐอินเดีย ตัวเมืองตั้งอยู่บนชายฝั่งอ่าวเบงกอล (อินเดียใต้)

<sup>15</sup> เมืองกัลกัตตา (Calcutta) เคยเป็นเมืองหลวงของอินเดียในอาณานิคมอังกฤษ ปัจจุบันคือเมืองโกลคัตตา (Kolkata) เมืองหลวงของรัฐเบงกอลตะวันตก (West Bengal) สาธารณรัฐอินเดีย

เป็นภาษาอังกฤษเพียงคำเดียว (P V Bharat เพิ่งอ้าง) ผลิตระหว่าง พ.ศ.2378-2379/ค.ศ.1835-1836 และใช้ในระบบเศรษฐกิจนานกว่าหกทศวรรษ

จากนั้น ตั้งแต่ พ.ศ.2439/ค.ศ.1896 เป็นต้นมา เหรียญเงินรูปีสมัยสมเด็จพระเจ้าวิลเลียมที่ 4 ก็เริ่มลดน้อยลง เนื่องจากมีเงินรูปีรุ่นใหม่ที่แสดงพระบรมฉายาลักษณ์สมเด็จพระราชินีวิกตอเรียได้เข้าไปแทนที่ โดยผลิตจากโรงกษาปณ์ 3 เมือง คือ เมืองกัลกัตตา เมืองมัสราส เมืองบอมเบย์<sup>16</sup> (ตั้งโรงกษาปณ์เมืองบอมเบย์เมื่อ พ.ศ.2372/ค.ศ.1829<sup>17</sup>) ทั้งนี้ เงินรูปีสมัยสมเด็จพระราชินีวิกตอเรียสามารถแบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ (1) ช่วงก่อน พ.ศ.2420/ค.ศ.1877 (2) ช่วงระหว่าง พ.ศ.2420--2444/1877-1901 ซึ่งเป็นสมเด็จพระจักรพรรดินีแห่งอินเดีย ในสมัยนี้เริ่มใช้คำว่า “Rupee India” (รูปีอินเดีย) แทนคำว่า “Rupee” (รูปี) เพียงคำเดียว

สำหรับสมัยสมเด็จพระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ 7 นั้น ไม่มีการนำทองคำมาผลิตเหรียญเงิน แต่ใช้โลหะเงินกับทองแดง โดยผลิตที่เมืองกัลกัตตากับเมืองบอมเบย์ ส่วนในสมัยสมเด็จพระเจ้าจอร์จที่ 6 เป็นช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อสงครามสงบลงแล้ว การผลิตเหรียญเงินด้วยโลหะเงินต้องเปลี่ยนไปเนื่องจากราคาโลหะเงินพุ่งสูงขึ้นอย่างมาก จนส่งผลกระทบต่อการผลิตเหรียญเงิน จึงมีการลดโลหะเงินลง เช่น พ.ศ.2483/ค.ศ.1940 เหรียญเงินราคา 1 รูปีอินเดีย มีน้ำหนักของโลหะเงินเท่ากับ 0.917 ถึง 0.500 ผลิตจากโรงกษาปณ์ 3 แห่ง คือ เมืองกัลกัตตา เมืองบอมเบย์ เมืองลาฮอร์<sup>18</sup>

#### ภาพที่ 4 ตัวอย่างเหรียญเงินรูปีอินเดีย ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย ถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าจอร์จที่ 6

QUEEN VICTORIA  
สมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย



EAST INDIA COMPANY  
ONE  
RUPEE  
1840

บริษัทอีสต์อินเดีย  
หนึ่ง  
รูปี  
2383/1840

<sup>16</sup> เมืองบอมเบย์ (Bombay) ปัจจุบันคือเมืองมุมไบ (Mumbai) เมืองหลวงของรัฐมหาราษฏระ (Maharashtra) สาธารณรัฐอินเดีย ตั้งอยู่ฝั่งทะเลอาหรับ เป็นเมืองที่มีประชากรอาศัยอยู่นานนมมากที่สุด

<sup>17</sup> ที่มา : India Government Mint, Mumbai (online)

<sup>18</sup> เมืองลาฮอร์ (Lahore) เป็นเมืองเก่าในดินแดนปัญจาบ ปัจจุบันเป็นเมืองเอกของจังหวัดปัญจาบ สาธารณรัฐอิสลามปากีสถาน

ตัวอย่างเหรียญเงิน 1 รูปี ในสมัยสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย

(ก่อนเป็นสมเด็จพระจักรพรรดินีแห่งอินเดีย)

QUEEN VICTORIA  
สมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย



ONE	หนึ่ง
RUPEE	รูปี
INDIA	อินเดีย
1862	2405/1862

ตัวอย่างเหรียญเงิน 1 รูปี ในสมัยสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย

(ก่อนเป็นสมเด็จพระจักรพรรดินีแห่งอินเดีย)

EDWARD VII  
สมเด็จพระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ 7  
KING & EMPEROR  
กษัตริย์และจักรพรรดิ



ONE	หนึ่ง
RUPEE	รูปี
INDIA	อินเดีย
1908	2451/1908

ตัวอย่างเหรียญเงิน 1 รูปี ในสมัยสมเด็จพระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ 7

ระหว่าง พ.ศ.2444-2453/ค.ศ.1901-1910

GEORGE V  
สมเด็จพระเจ้าจอร์จที่ 5  
KING & EMPEROR  
กษัตริย์และจักรพรรดิ



ONE	หนึ่ง
RUPEE	รูปี
INDIA	อินเดีย
1920	2463/1920

ตัวอย่างเหรียญเงิน 1 รูปี ในสมัยสมเด็จพระเจ้าจอร์จที่ 5

ระหว่าง พ.ศ.2453-2479/ค.ศ.1910-1936

GEORGE VI  
สมเด็จพระเจ้าจอร์จที่ 6  
KING & EMPEROR  
กษัตริย์และจักรพรรดิ



ONE	หนึ่ง
RUPEE	รูปี
INDIA	อินเดีย
1944	2487/1944

ตัวอย่างเหรียญเงิน 1 รูปี ในสมัยสมเด็จพระเจ้าจอร์จที่ 6

ระหว่าง พ.ศ.2479-2491/ค.ศ.1936-1948

ที่มา : สุเทพ สุริยามฤต

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ได้กล่าวถึงเฉพาะเหรียญเงิน 1 รูปี/รูปีอินเดีย โดยจะเห็นได้ว่า เหรียญเงินที่ผลิตโดยอังกฤษนั้นเป็นไปตามสมัยและมีหลายรุ่น ส่วนหนึ่งได้เข้ามาแพร่สะพัดและมีอิทธิพลต่อระบบเศรษฐกิจของล้านนา และในทศวรรษปัจจุบัน ส่วนใหญ่จะพบเหรียญเงินราคา 1 รูปีอินเดียในภาคเหนือของไทย เพราะเคยเป็นสกุลเงินที่ทรงอิทธิพลและได้รับความนิยมสูงสุดในล้านนาเมื่อศตวรรษที่ผ่านมา ขณะเดียวกันก็ยังพบราคาต่ำกว่า 1 รูปีอินเดียบ้าง อาทิเช่น ราคา ¼ รูปีอินเดีย

### ล้านนา ณ ปลายทางการใช้เงินรูปีอินเดีย

อาณาจักรล้านนาคือดินแดนใน 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แม่ฮ่องสอน แพร่ น่าน สถาปนาเป็นอาณาจักรตั้งแต่ พ.ศ.1839/ค.ศ.1296 โดยราชวงศ์มังราย เป็นอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางสังคมและเศรษฐกิจ เป็นศูนย์กลางพระพุทธรศาสนา ศิลปวัฒนธรรม การเมืองการปกครอง ล้านนาเปิดการค้ากับดินแดนรอบทิศ ทำให้มีพ่อค้าจากต่างแดนเดินทางข้ามพรมแดนเข้ามาค้าขาย เช่น พ่อค้าจีนฮ่อจาก ยูนนาน พ่อค้าไทยใหญ่หรือเงี้ยวจากรัฐฉาน พ่อค้าพม่า<sup>19</sup> และพ่อค้าลาวจาก หลวงพระบางและเวียงจันทน์ โดยมีพ่อค้าจีนฮ่อและไทยใหญ่มีบทบาทในการค้าข้ามพรมแดนมากที่สุด (พูนพร พูลทงจักร 2530, 21)

ในยุคสมัยหนึ่ง ล้านนาเคยตกอยู่ใต้การปกครองของพม่ามานานกว่า สองศตวรรษ (พ.ศ.2101-2317/ค.ศ.1558-1774) ตั้งแต่สมัยพระเจ้าบุเรงนอง ราชวงศ์ตองอู กระทั่งในสมัยพระยาตากวילה ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน เป็นเจ้าเมือง เชียงใหม่ ซึ่งได้เข้าสวามิภักดิ์ต่อกรุงธนบุรี จากนั้นจึงเริ่มฟื้นฟูเชียงใหม่ ใ้ระยะเวลาราวสองทศวรรษ

<sup>19</sup> ในบทความนี้ ใช้คำว่า พม่า ในบริบทเดิมและรวมถึงพม่าในอาณานิคมอังกฤษ ปัจจุบันคือสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์

**ล้านนา (และสยาม) : อังกฤษ อินเดีย และพม่า** ภายหลังจากการฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ พ.ศ.2339/ค.ศ.1796 แล้ว ต่อมาเกิดสงครามพม่ารบอังกฤษครั้งแรก พ.ศ.2367/ค.ศ.1824 อังกฤษได้รับชัยชนะและสามารถครอบครองดินแดนชายทะเละไข่กับตะนาวศรี ตลอดจนถึงดินแดนเชื่อมต่อระหว่างอนุทวีปอินเดียบกับพม่าคือเมืองอัสสัมกับเมืองมณีปุร์ พ.ศ.2369/ค.ศ.1826 เมื่อสงครามสงบลง พ.ศ.2371/ค.ศ.1828 เจ้าบุญมา เจ้าเมืองลำพูนได้ส่งหนังสือไปยังข้าหลวงอังกฤษที่เมืองมะละแหม่งเพื่อเชื้อเชิญให้เดินทางมายังเมืองลำพูนในปีถัดมา พ.ศ.2372/ค.ศ.1829 ดร.ริชาร์ดสัน (Dr.Richardson) พร้อมพ่อค้าพื้นเมือง 12 คนมาถึงเมืองลำพูน และซื้อวัว ควาย ช้างกลับไป (พูนพร อ่างแล้ว, 22) จากนั้นมีชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเดินทางเข้ามาติดต่อกับชายอีกเรื่อยๆ รวมทั้งการขอตัดไม้ตามชายแดนพม่ากับล้านนา (เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นก่อนการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง) โดยเฉพาะ พ.ศ.2383/ค.ศ.1840 มีชาวมอญพม่าในบังคับอังกฤษได้รับอนุญาตทำไม้ในเมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน เมืองลำปาง จึงทำให้ตั้งแต่ พ.ศ.2390/ค.ศ.1847 เป็นต้นมา หรือสมัยพระเจ้ามโหตรประเทศ<sup>20</sup> (สร้อยดี อ่องสกุล 2539, 338, 523) การค้าไม้ในล้านนาได้ขยายตัวมากขึ้นเรื่อยๆ ควบคู่กับปัญหาและข้อพิพาทต่างๆ เกี่ยวกับสัมปทาน

เมื่อรัฐบาลสยามทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษ พ.ศ.2398/ค.ศ.1855 (เพียง 3 ปีหลังจากสงครามพม่ากับอังกฤษครั้งที่สอง พ.ศ.2395/ค.ศ.1852 ซึ่งอังกฤษได้ยึดกรุงหงสาวดี) ทำให้รัฐบาลอังกฤษเข้ามาตั้งสถานทูตอังกฤษประจำกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2399/ค.ศ.1856 จากนั้น มีการตกลงกันระหว่างรัฐบาลสยามกับอังกฤษ เรื่องการใช้เงินตราในการแลกเปลี่ยนสินค้า โดยอนุญาตให้ใช้เงินรูปีอินเดีย เงินแท่ง เงินบาท เป็นสื่อกลางในการซื้อขายสินค้าระหว่างพ่อค้าอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษกับพ่อค้าในล้านนา ด้วยเหตุนี้เงินรูปีอินเดียยังแพร่สะพัดในล้านนามากขึ้น เพราะมากับการค้าที่เชื่อมพม่าและอนุทวีปอินเดีย และส่งผลให้คนในบังคับอังกฤษทั้งพ่อค้าชาวพม่า

<sup>20</sup> เจ้ามโหตรประเทศ เจ้าเมืองเชียงใหม่ ลำดับที่ 5 ระหว่าง พ.ศ.2390-2397/ค.ศ.1847-1854 (ช่วงรัชกาลที่ 3-4)

ชาวไทยใหญ่ ชาวอินเดียต่างเดินทางเข้ามาค้าขายในล้านนามากยิ่งขึ้น แม้ว่ากำหนดให้ใช้เงินบาทด้วยก็ตาม แต่กลับไม่เป็นที่นิยม เพราะศูนย์กลางการค้าอยู่ที่เมืองมะละแหม่ง เงินรูปีอินเดียจึงมีค่ามากกว่า (กนกวรรณ จงเจริญยิ่งยง 2551, 107)

พ.ศ.2415/ค.ศ.1872 รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสอินเดีย<sup>21</sup> ในระหว่างนั้นมีข้าหลวงอังกฤษที่เมืองกัลกัตตาได้กราบบังคมทูลปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในล้านนา ส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากการทำป่าไม้ จนเป็นเหตุให้ในปีต่อมา คณะทูตสยามเดินทางไปเจรจากับคณะผู้แทนของรัฐบาลอังกฤษที่เมืองกัลกัตตา และได้ข้อตกลงเป็น “สนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลสยามกับอาณาจักรเมืองเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน” หรือเรียกกันว่า “สัญญาเชียงใหม่” (Treaty of Chiang Mai) เมื่อวันที่ 14 มกราคม พ.ศ.2416/ค.ศ.1873 (สัญญาทั้งหมดมี 16 ข้อ) พอสัญญาเชียงใหม่ฉบับแรกสิ้นสุดลง ก็ได้ทำสัญญาฉบับใหม่ขึ้นแทนอีก พ.ศ.2426/ค.ศ.1883 และยังคงเรียกว่าสัญญาเชียงใหม่ สัญญาฉบับใหม่คล้ายคลึงกับฉบับเดิม กล่าวคือ การให้ความคุ้มครองแก่คนในบังคับทั้งสองฝ่าย ความร่วมมือในการส่งผู้ร้ายข้ามแดน และการป่าไม้ แต่มีข้อแตกต่างที่สำคัญ คือ ข้อที่ว่าด้วยอำนาจของศาลต่างประเทศ และการตั้งรองกงสุลอังกฤษประจำเชียงใหม่ จึงทำให้มีการตั้งสถานกงสุลอังกฤษที่เมืองเชียงใหม่ พ.ศ.2427/ค.ศ.1884 (วิมลพรรณ ปีตรวิรัชชัย 2547, 120-22)

ต่อมา พ.ศ.2428/ค.ศ.1885 พม่าทำสงครามกับอังกฤษครั้งที่สาม ในที่สุดเมื่ออังกฤษเป็นฝ่ายชนะ ทำให้พม่าทั้งหมดตกเป็นอาณานิคมตั้งแต่ พ.ศ. 2429/ค.ศ.1886 (9 ปีหลังจากรัฐบาลอังกฤษเข้าปกครองอนุทวีปอินเดีย พ.ศ. 2420/ค.ศ.1877) พอปีถัดมา พ.ศ.2430/ค.ศ.1887 ได้มีการเปิดการค้าเสรี (Free Overland Trade) ระหว่างพรมแดนพม่าของอังกฤษกับสยามที่แม่สอด โดยเป็นความตกลงระหว่างสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาธิบดีกระทรวงต่างประเทศ กับ เซอร์เออร์เนสต์ ซาเตาว์ (Sir Ernest Satow) ราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพมหานคร วันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2430/

<sup>21</sup> ระหว่างวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ.2414/ค.ศ.1871 – 16 มีนาคม พ.ศ.2415/ค.ศ.1872 รวม 92 วัน โดยใช้เวลาในพม่า 4 วัน และในอินเดีย 47 วัน

ค.ศ.1887 ส่งผลทำให้ศูนย์กลางการค้าข้ามพรมแดนของล้านนาอยู่ที่เมืองมะละแหม่ง มีบรรดาพ่อค้าไทยใหญ่ เจี้ยว ฮ่อ อาศัยเส้นทางนี้ในการนำเข้าสินค้าจากพม่า และส่งออกสินค้าจากล้านนาโดยไม่มีภาษี (กนกวรรณ เฟิง อ่าง, 108)

จากนั้น พ.ศ.2435/ค.ศ.1892 อังกฤษสามารถยึดครองหัวเมืองฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวินได้ 13 หัวเมือง เป็นหัวเมืองเจี้ยว หัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออก และเป็นพื้นที่ของล้านนาตั้งแต่สมัยพระเจ้ากาวิละ (การยึดหัวเมืองเกิดขึ้นหลังจากที่อังกฤษยึดพม่าทั้งหมด) ทำให้อังกฤษเข้าไปดำเนินกิจการค้าไม้ในพม่า จนกระทั่งป่าไม้ในพม่าเริ่มลดลง อังกฤษจึงสนใจป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ในกลุ่มแม่น้ำสาละวิน (ขณะนั้นยังเป็นส่วนหนึ่งของล้านนา) แล้วจะขยายต่อมาล้านนาเสียดินแดนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวินให้กับอังกฤษ (สวัสดิ์ อ่างแล้ว, 397-401)

จากการที่ป่าไม้ในพม่าของอังกฤษเริ่มลดลงนั้น เป็นเหตุให้บริษัทใหญ่ของอังกฤษที่ค้าไม้ในพม่าหันมาสนใจป่าไม้ในล้านนา โดยมีบริษัทบริติชบอร์เนียว จำกัด<sup>22</sup> เข้ามาเป็นบริษัทแรกประมาณ พ.ศ.2407/ค.ศ.1864 ตามมาด้วยบริษัทบอมเบย์เบอร์มา จำกัด พ.ศ.2432/ค.ศ.1889 และบริษัทอื่นๆ กิจการป่าไม้เริ่มจากล้านนาตะวันตก คือ เมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน เมืองลำปาง แล้วข้ามไปยังล้านนาตะวันออก คือ เมืองแพร่ เมืองน่าน (วรรณชลิย์ บุญมี 2520, 54)

กิจการค้าไม้ในล้านนาเฟื่องฟูและเติบโตขึ้นตามลำดับ ไม้สักถือว่าเป็นสินค้าส่งออกจากล้านนาที่ส่งไปขายยังถิ่นไกลโพ้นโดยเฉพาะอนุทวีปอินเดีย ไม้สักส่งออกส่วนใหญ่ในนามรัฐบาลสยามเป็นไม้ที่ตัดจากเมืองเชียงใหม่และส่วนใหญ่ส่งไปขายยังตลาดต่างประเทศ ตลาดใหญ่อยู่ที่เมืองบอมเบย์ซึ่งเป็นเมืองท่าสำคัญของอังกฤษ เนื่องจากได้ราคาดี เฉพาะ พ.ศ.2452/ค.ศ.1909 ไม้สักส่งไปยังอินเดียและศรีลังกา<sup>23</sup> มากถึง 62.36% ส่วนที่เหลือกระจายไปยังยุโรป

<sup>22</sup> บริษัทบริติชบอร์เนียว จำกัด (British Borneo Co.,Ltd.) ผู้จัดการทั่วไป คือ หลุยส์ ที เลียวโนเวนส์ (Louis T. Leonowens) เป็นบุตรของแอนนา เลียวโนเวนส์ (Anna Leonowens) พระอาจารย์สอนภาษาอังกฤษในรัชกาลที่ 4

<sup>23</sup> ศรีลังกาในย่อหน้านั้นหมายถึงศรีลังกาในอาณานิคมอังกฤษ

19.11% ฮ่องกง 15.49% และประเทศอื่นๆ 3.04% แต่ต่อมาทางอินเดียและศรีลังกาได้ขึ้นภาษีไม้สักจากสยาม เพื่อช่วยเหลือไม้สักที่นำเข้ามาจากพม่า ทำให้สยามต้องหาตลาดอื่นแทน (ซมัยโอม สุทรสวัสดิ์ 2521, 229-31)

นอกจากสินค้าส่งออกจะเป็นไม้สักแล้ว ด้านนายส่งออกของป่าไปขายยังเมืองมะละแหม่ง เช่น ครั้ง งามข้าง พอโน พ.ศ.2452/ค.ศ.1909 ด้านนายส่งออกน้ำตาลกับยาสูบมากขึ้น ในปีถัดมา พ.ศ.2453/ค.ศ.1910 ด้านนายขายข้าวเป็นสินค้าส่งออกไปให้พม่า (สรสวัสดิ์ อ่างแล้ว, 527) เนื่องจากพม่ากลายเป็นแหล่งปลูกข้าวของอังกฤษที่ส่งไปยังอินเดียและส่งเป็นสินค้าออก ทำให้มีการบุกเบิกที่นาใหม่ ซึ่งต้องใช้เวลานานกว่าจะได้ผลผลิต ด้วยเหตุนี้เองที่ทำให้ข้าวจากล้านนากลายเป็นที่ต้องการในตลาดพม่า (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ 2544, 50-51)

ตั้งแต่ พ.ศ.2369/ค.ศ.1826 เป็นต้นมา สินค้าที่นำเข้ามายังล้านนาส่วนใหญ่มาจากเมืองมะละแหม่ง เป็นสินค้าสำเร็จรูปจากโรงงานของอังกฤษ เช่น เสื้อผ้า น้ำมันก๊าด ไม้ขีดไฟ เครื่องใช้โลหะ เทียนไข เป็นต้น (พูนพร อ่างแล้ว, 23) แต่หลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงแล้ว การค้าข้ามพรมแดนระหว่างล้านนากับเมืองมะละแหม่งก็ขยายตัวมากขึ้น จนทำให้เงินรูปีอินเดียจากพม่าเข้าแพร่สะพัดในล้านนาสูงมากถึง 61,581 ปอนด์ ระหว่าง พ.ศ.2441-2446/ค.ศ.1898-1903 และเพิ่มมากขึ้นอีกเป็น 147,719 ปอนด์ พ.ศ.2457/ค.ศ.1914 (กนกวรรณ อ่างแล้ว)

จากรายงานของอังกฤษคือ Report on the Trade and Commerce of The Consular District of Chiangmai 1923 และ British Consular Report 1923 ระหว่าง พ.ศ.2462-2469/ค.ศ.1923-1926 เงินรูปีอินเดียถูกนำเข้าและส่งออกระหว่างล้านนากับพม่าที่ชายแดนระหว่าง พ.ศ.2462-2468/ค.ศ.1919-1925 (พูนพร อ่างแล้ว, 88-89) ดังนี้



**ตารางที่ 1** มูลค่าการนำเข้าและส่งออกของเงินรูปีอินเดีย ระหว่าง พ.ศ.2462-2468/  
ค.ศ.1919-1925

ปี พ.ศ./ค.ศ.	เงินรูปีอินเดียนำเข้า (ปอนด์)	เงินรูปีอินเดียส่งออก (ปอนด์)
2461/1918	-	75,014
2462/1919	47,682	63,490
2463/1920	63,343	65,776
2464/1921	76,326	56,772
2465/1922	60,015	44,970
2466/1923	91,312	45,389
2467/1924	91,430	41,004
2468/1925	76,840	35,982

ที่มา : ปรับปรุงข้อมูลมาจาก Report on the Trade and Commerce of The Consular District of Chiangmai 1923, 1924, 1926 และ British Consular Report 1923, 1924, 1926 อ้างใน พูนพร

จากข้อมูลในตารางนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า อังกฤษประสบความสำเร็จจากการค้าขายในล้านนาทั้งสองทาง กล่าวคือ การนำเข้า สามารถทำให้ล้านนาเป็นตลาดรองรับสินค้าสำเร็จรูปที่ส่งผ่านมาทางเมืองมะละแหม่ง เป็นผลสืบเนื่องมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมของอังกฤษ ส่วนการส่งออก อังกฤษสามารถหาวัตถุดิบต่างๆ ในล้านนาส่งไปยังดินแดนอาณานิคมต่างๆ และส่งกลับไปยังอังกฤษ ดังนั้น ทั้งการนำเข้าและการส่งออกต่างก็ใช้เงินรูปีอินเดียเป็นเงินสกุลหลัก และพลังของเงินรูปีอินเดียได้ผลักดันให้ล้านนาผูกพันกับกลไกราคาของตลาดโลกโดยเฉพาะตลาดยุโรปไปโดยปริยาย

### เมื่อเงินรูปีอินเดียแพร่สะพัดในล้านนา

เงินรูปีอินเดียในวงการค้าไม้ การที่เงินรูปีอินเดียเข้ามาแพร่สะพัดในล้านนาเป็นผลสืบเนื่องมาจากการดำเนินการค้าไม้ของบริษัทชาวอังกฤษ โดยช่วงก่อนที่ชาวอังกฤษจะเข้ามายังล้านนานั้น การตัดไม้ครั้งละจำนวนมากใน

ล้านนา ยังไม่มีหลักการเก็บเงินหรือภาษีที่แน่นอนและไม่ทราบว่าเป็นอย่างไร การเก็บเงินค่าต่อไม้เกิดขึ้นเป็นหลักฐานชัดเจนในสมัยพระเจ้ามโหตรประเทศ เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ เมื่อมีการเข้าทำป่าไม้ของชาวมอญพม่าในบังคับอังกฤษ โดยเรียกเก็บต้นละ 1 รูปีอินเดีย จากนั้นในสมัยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์<sup>24</sup> ได้จัดระบบการเก็บค่าต่อตามขนาดของไม้ 3 ประเภท คือ (1) ไม้ขนาด 8-10 กำ เก็บ 1 รูปีอินเดีย (2) ไม้ขนาด 11-13 กำ เก็บ 2 รูปีอินเดีย (3) ไม้ขนาด 14-16 กำ เก็บ 3 รูปีอินเดีย (สมัยโคม อ่างแล้ว, 24-25, 82)

จนกระทั่ง พ.ศ.2439/ค.ศ.1896 มีการตั้งกรมป่าไม้<sup>25</sup> ขึ้นในเมือง เชียงใหม่ จึงได้กำหนดค่าต่อไม้เป็นต้นละ 12 รูปีอินเดีย จากนั้นมีการปรับปรุง เปลี่ยนสัญญาอนุญาตให้ทำป่าไม้ กำหนดค่าต่อไม้ชั้นที่ 1 เรียกเก็บต้นละ 4½ รูปีอินเดีย ในปลาย พ.ศ.2440/ค.ศ.1897 ได้เพิ่มอัตราค่าต่อสูงขึ้นอีก โดยป่า ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ไม้ขนาดใหญ่ (พิกัด 3 บาท) และกว่าขึ้นไปเก็บท่อนละ 10 รูปีอินเดีย ไม้เล็กท่อนละ 6 รูปีอินเดีย ส่วนป่าในลุ่มแม่น้ำสาละวิน ไม้ขนาดใหญ่เก็บท่อนละ 12-16 รูปีอินเดีย ไม้เล็กเก็บท่อนละ 6-8 รูปีอินเดีย สำหรับการเก็บเงินค่าต่อไม้ที่ตัดในลุ่มแม่น้ำสาละวิน แต่ละปีจะเก็บได้ 200,000 รูปี อินเดีย โดยรัฐบาลอังกฤษที่พม่ากับเจ้านายฝ่ายเหนือได้รับเงินค่าต่อไม้ฝ่าย ละครั้ง ด้วยเหตุนี้ทำให้รัฐบาลสยามเข้าไปควบคุมการค้าไม้ในเวลาต่อมา แต่ เฉพาะการทำไม้ในเมืองน่าน เจ้าเมืองน่านเป็นผู้ควบคุมโดยตรง (ก่อน พ.ศ. 2439/ค.ศ.1896) เก็บเงินค่าต่อไม้ต้นละ 2 รูปีอินเดีย (วรรณสิทธิ์ อ่างแล้ว, 157, 173-174)

การเก็บค่าต่อไม้ของล้านนาเกิดขึ้นเมื่อมีการให้สัมปทานป่าไม้แก่ คนในบังคับอังกฤษ และเมื่อมีการเริ่มต้นเก็บค่าต่อไม้ในล้านนา จึงเรียกเก็บ

<sup>24</sup> พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เจ้าเมืองเชียงใหม่ ลำดับที่ 6 ระหว่าง พ.ศ.2399-2413/ค.ศ.1856-1870 (ช่วงรัชกาลที่ 4-5)

<sup>25</sup> กรมป่าไม้ในช่วงแรก (ระหว่าง พ.ศ.2439-2453/ค.ศ.1896-1910) ที่ทำการตั้งอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ ต่อ มาจึงได้ย้ายมาอยู่ที่กรุงเทพมหานคร และเจ้ากรมป่าไม้ในช่วงแรก (ระยะเวลา 27 ปี) รัฐบาลสยามขออีม ตัวข้าราชการชาวอังกฤษมาดำรงตำแหน่ง

เป็นสกุลเงินรูปีอินเดีย ในครั้งนั้นชาวมอญพม่าซึ่งเป็นคนในบังคับอังกฤษนำจะนำเงินรูปีอินเดียมาชำระให้กับเจ้าเมือง เนื่องจากเงินรูปีอินเดียมีใช้กันอย่างแพร่หลายในพม่าแล้ว และเมื่อเริ่มต้นเก็บค่าตอไม้เป็นรูปีอินเดียมาตั้งแต่แรกก็ได้เก็บเช่นนี้มาโดยตลอด แม้ว่าจะมีการตั้งกรมป่าไม้ของรัฐบาลสยามโดยมีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ในเมืองเชียงใหม่เพื่อเข้าไปดูแลกิจการค้าไม้แล้วก็ตาม การใช้เงินรูปีอินเดียในล้านนาจึงเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการดำเนินการค้าไม้ หรือกล่าวได้ว่าเมื่อการค้าไม้รุ่งเรืองเฟื่องฟู เงินรูปีอินเดียก็ยิ่งแพร่สะพัดในล้านนาเช่นกัน

**เงินรูปีอินเดียกับค่าแรงตัดไม้** แรงงานในกิจการค้าไม้ของบริษัทชาวอังกฤษ แรงงานตัดฟันไม้และคนควบคุมช้างส่วนใหญ่เป็นชาวขมุจากหลวงพระบางและแม่น้ำอู กล่าวกันว่าชาวขมุเหมาะสมที่จะทำป่าไม้ เพราะขยัน ใฝ่ใจได้ และสิ่งที่สำคัญคือค่าแรงถูกกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ชาวขมุเดินทางเข้ามาล้านนครังละประมาณ 5-50 คน สำหรับแรงงานใหม่ได้รับค่าแรงประมาณ 60 รูปีอินเดียต่อปี (มีค่าเท่ากับ 3 ปอนด์, 6 ชิลลิง, 1 เพนนี) และจะเพิ่มขึ้นเป็น 60-80 รูปีอินเดียต่อปี (มีค่าเท่ากับ 3 ปอนด์, 15 ชิลลิง, 5 เพนนี) สำหรับแรงงานที่มีประสบการณ์ ผู้รับเช่าทำป่าไม้จะจ่ายค่าแรงส่วนหนึ่งให้ก่อนหัวหน้าคนงานเป็นชาวเงี้ยวทำหน้าที่เป็นคนกลางคอยเจรจากับผู้รับเช่าทำป่าไม้ การว่าจ้างแรงงานตกลงกันครั้งละ 1-3 ปี และคิดค่าแรงเป็นครั้งๆ (วรรณสิทธิ์ อ่างแล้ว, 144-45) ชาวเงี้ยวได้เป็นหัวหน้าคนงานเพราะเป็นคนฉลาดมีความคิดอ่านมาก มีความชำนาญในการใช้เครื่องมือและการบังคับช้าง พลอยทำให้ได้ค่าจ้างสูงกว่าชาวขมุถึง 240 รูปีอินเดีย (พูนพร อ่างแล้ว, 30)

แต่ในระยะต่อมาชาวขมุมักปฏิเสธเป็นแรงงานให้กับบริษัทชาวอังกฤษ เนื่องจากฝรั่งเศสเข้ามามีอำนาจเหนือชาวขมุ ด้วยเหตุนี้บริษัทชาวอังกฤษจึงหันมาว่าจ้างชาวกะเหรี่ยงกับชาวลาวแทนด้วยค่าแรงที่สูงกว่า 40-50% (วรรณสิทธิ์ อ่างแล้ว) เมื่อชาวขมุกลายเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสแล้ว ได้ค่าจ้างในอัตราใหม่ 100-200 รูปี อินเดีย (ชมั๊ยโหม อ่างแล้ว, 191) เฉพาะ พ.ศ.2440/ค.ศ.1897 มีชาวขมุจากพม่ามาเป็นลูกจ้างของบริษัทบอมเบย์ เบอร์มา จำกัด ได้ค่าแรงเป็นรายปีตั้งแต่ 20 จนถึง 250 รูปีอินเดีย (พิษณุ จันทร์วิทัน 2555, 146-147)

**เงินรูปอินเดียนในระบบเงินเดือน** ในล้านนา นั้นเจ้าเมืองจะได้รับเงินประจำปีเป็นเงินรูปอินเดียน ตัวอย่างเช่น พ.ศ.2439/ค.ศ.1896 เจ้าเมืองเชียงใหม่ ได้รับ 80,000 รูปอินเดียน เจ้าเมืองลำปางได้รับ 30,000 รูปอินเดียน และเจ้าเมืองลำพูนได้รับ 5,000 รูปอินเดียน ขณะที่รายได้ของมณฑลลาวเฉียง<sup>26</sup> รวมทั้งสิ้น 485,360 รูปอินเดียน (ประมาณ 1 ใน 4 ของรายได้ หักเป็นเงินประจำปีสำหรับเจ้าเมือง) รายได้มาจากค่าธรรมเนียมและภาษีต่างๆ โดยเฉพาะค่าธรรมเนียมป่าไม้ เก็บได้สูงถึง 120,000 รูปอินเดียน หรือประมาณ 1 ใน 4 ของรายได้ทั้งหมด ใน พ.ศ.2440/ค.ศ.1897 ทั้งเมืองเชียงรายและเมืองแพร่ ข้าหลวงได้รับเงินเดือนเดือนละ 140 รูปอินเดียน พร้อมข้าวสำหรับการเลี้ยงดูบริวาร ส่วนเสมียนที่เมืองเชียงรายได้รับเงินเดือน เดือนละ 15-20 รูปอินเดียน (พิชญ์ อ่างแล้ว, 107-108, 158, 172, 205)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า เงินรูปอินเดียนกลายเป็นเงินที่ใช้หมุนเวียนทั้งในกลุ่มต่างๆ ระดับบน (เจ้าเมือง) ระดับกลาง (ข้าราชการ) ระดับล่าง (แรงงาน) เนื่องจากรายได้ส่วนใหญ่มาจากค่าธรรมเนียมป่าไม้หรือการเก็บค่าต่อไม้ที่เก็บเป็นเงินรูปอินเดียน และเมื่อเก็บได้เป็นเงินสกุลใด ก็นำมาใช้จ่ายเป็นเงินสกุลนั้น จึงทำให้เงินรูปอินเดียนมีอิทธิพลในล้านนา ซึ่งกลายเป็นเงินสกุลหลักที่ใช้หมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจ

## เหตุใดเงินสกุลท้องถิ่นไม่แพร่หลาย

**เงินทอกของล้านนา** เงินพดด้วงของสยาม ล้านนามีเงินตราที่ใช้หมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจมาอย่างยาวนาน ทั้งเงินตราท้องถิ่นและจากดินแดนต่างๆ การใช้หอยเบี้ยแพร่หลายมาตั้งแต่แคว้นโยนก เมื่อพญามังรายผนวกหรือญูไชยเข้ากับโยนกแล้วสถาปนาล้านนาขึ้นก็ยังคงใช้หอยเบี้ยสืบมา ขณะเดียวกันล้านนาผลิตเงินตราขึ้นใช้เอง คือ เงินเจียง เงินทอก เฉพาะเงินทอก

<sup>26</sup> มณฑลลาวเฉียง (พ.ศ.2427-2442/ค.ศ.1884-1899) เป็นการปฏิรูปหัวเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5 ถือเป็น การเข้าควบคุมเชียงใหม่เป็นครั้งแรกของสยาม ตรงกับสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ลำดับที่ 7 จากนั้นจึงเปลี่ยนมาเป็นมณฑลพายัพ

ประกอบด้วยเงินทอกลำปางหรือเรียกว่าเงินทอกวงตีนม้า ทอกเชียงใหม่ ทอกน่าน ทอกหอยโข่ง ทอกปากหมู ทอกใบไม้ เงินเหล่านี้ผู้มีอำนาจในการผลิตจะตีตราเฉพาะเงินตราที่มีมูลค่าสูง ได้แก่ เงินเจียง เงินทอกลำปาง เงินทอกเชียงใหม่ (นวัตน์ เลขะกุล 2543, 42) นอกจากนี้ ยังมีเงินตราต่างอาณาจักรใช้ซื้อขายแลกเปลี่ยนด้วย เช่น เงินพดด้วงจากสยาม (มีใช้ตั้งแต่อาณาจักรสุโขทัยสืบมา) เงินดอกไม้จากพม่า เงินไซซีจากจีน (มณฑลยูนนาน) เป็นต้น หอยเบี้ยที่มีใช้กันนั้นได้นำเข้ามาจากหมู่เกาะมัลดีฟและฟิลิปปินส์ (ธนาคารแห่งประเทศไทย [รพท.] 2543, 23-27)

### ภาพที่ 5 ตัวอย่างเงินทอกของล้านนา



ที่มา : มุลนิธิอนุรักษ์โบราณสถานในพระราชวังเดิม กองบัญชาการกองทัพเรือ (ออนไลน์)

ครั้นเมื่อล้านนาตกเป็นประเทศราชของพม่าและสยามนั้น จึงได้ใช้เงินตราจากอาณาจักรต่างๆ ควบคู่กับเงินท้องถิ่น กระทั่ง พ.ศ.2369/ค.ศ.1826 เมื่อพม่าพ่ายสงครามกับอังกฤษครั้งแรก จึงเป็นปีเริ่มต้นที่เงินรูปีอินเดียของอังกฤษเริ่มเข้าสู่ล้านนา ซึ่งเป็นผลมาจากการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างล้านนาพม่า และอังกฤษ

ขณะเดียวกันในสยามมีเงินตราใช้หมุนเวียน คือ เงินพดด้วง แต่สยามกลับประสบปัญหาเรื่องการใช้นเงินหมุนเวียน อันมีสาเหตุมาจากปัจจัยภายในและภายนอก กล่าวคือ ปัจจัยภายใน เป็นปัญหาการปลอมแปลงเงินตรา ส่วนปัจจัยภายนอก มาจากการเปิดเสรีทางการค้าจากการทำสนธิสัญญากับนานาประเทศ

ในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้น (ก่อนการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง) มีการใช้ “หมาย” แทนเงิน “พดด้วง” เพื่อแก้ปัญหาการปลอมแปลงเงินตรา หมายถึงทำเป็นกระดาษปอนด์ขาว พิมพ์ลวดลายด้วยหมึก (สังคีต จันทนะโพธิ 2553, 101-

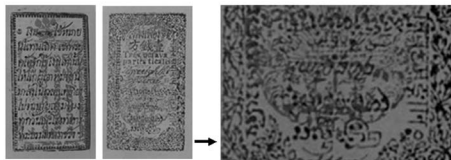
119, 171) ในการศึกษาค้างนี้ หมายมีความน่าสนใจ 2 ประการ คือ (1) มีการพิมพ์ตัวอักษรบอกราคาถึง 12 ภาษา<sup>27</sup> ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ โดยภาษา 3 ใน 12 ภาษา เป็นภาษาที่มาจากอนุทวีปอินเดียคือ ภาษาฮินดู<sup>28</sup> ภาษามครหรือบาลี ภาษาสันสกฤต (2) การทำหมายเป็นการแก้ปัญหาการปลอมแปลงเงินพดด้วง ขณะเดียวกันเป็นการให้ชาวต่างชาติที่เข้ามาค้าขายในสยามได้เข้าใจและใช้ตัวเลขตามราคาอย่างถูกต้อง ข้อนี้สะท้อนให้เห็นว่ามีชาวอินเดียในบังคับอังกฤษเข้ามาค้าขายในสยามมาก จึงต้องแปลภาษาให้ชาวอินเดียได้เข้าใจ และนอกจากการพิมพ์หมายแล้ว ยังมีการกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนเงินของสยามกับเงินสกุลอื่นๆ เช่น เงินเหรียญเม็กซิโก เงินรูปีอินเดีย เป็นต้น สะท้อนให้เห็นว่า เงินรูปีอินเดียมีอิทธิพลมากต่อระบบเศรษฐกิจของสยามในสมัยรัชกาลที่ 4 ทำให้ต้องมีการกำหนดอัตราให้ชัดเจนเช่นเดียวกับเงินสกุลอื่นๆ จากชาติตะวันตก

### ภาพที่ 6 ตัวอย่างเงินพดด้วงของรัฐบาลสยาม



ที่มา : พิพิธภัณฑ์ธนาคารแห่งประเทศไทย (ออนไลน์)

### ภาพที่ 7 ตัวอย่างหมายราคาต่ำ (จัดพิมพ์ราคา 12 ภาษา) ในสมัยรัชกาลที่ 4



ที่มา : ธนบัตรสยาม (ออนไลน์)

<sup>27</sup> “หมาย” พิมพ์ราคาบอกถึง 12 ภาษา คือ ภาษาไทย จีน ลาติน อังกฤษ ฮินดู มลายู เขมร พม่า รามัญ ลาว มครหรือบาลี สันสกฤต (พิมพ์ชื่อภาษาตามต้นฉบับ)

<sup>28</sup> ตามต้นฉบับพิมพ์เป็นภาษาฮินดู (Hindu) ปัจจุบันคือภาษาฮินดี (Hindi) คำว่าฮินดูเป็นชื่อเรียกศาสนาและศาสนิกชน

ภายหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงแล้ว ทำให้มี “เงินเหรียญนอก” หรือเงินตราต่างประเทศจำนวนมากเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจของสยาม จากนั้นทำให้ต้องมีประกาศยอมรับการใช้เงินตราต่างประเทศเป็นครั้งแรก พ.ศ.2399/ค.ศ.1856 โดยมีความสำคัญตอนหนึ่งว่า “...อย่าให้ท่านทั้งหลายทั้งปวงตื่นกันแล้วภามิดๆ ฤกษ์ๆ ไป ให้ซื้อขายกันด้วยเงินเหรียญตามคำประกาศเก่าคือ ๓ เหรียญน<sup>๒๙</sup> เปนเงิน ๕ บาท **เงินรูเปียเมืองอินเดียนั้น ๗ รูเปียเปนเงิน ๑๐ ตำลึง** เงินเหรียญวิลันดาขนาดใหญ่ ๑๓ เหรียญเปนเงิน ๕ ตำลึง ยั้งยืนอย่างก่อนนั้น” จะเห็นได้ว่า อัตราแลกเปลี่ยนครั้งนี้ เมื่อ พ.ศ.2399/ค.ศ.1856 ค่าเงิน 10 ตำลึง เท่ากับ 7 รูปีอินเดีย<sup>๓๐</sup> (ตุ้ย เหล่าสุนทร 2509, 8)

พ.ศ.2403/ค.ศ.1860 เมื่อการค้าระหว่างประเทศของสยามมีความเจริญรุ่งเรืองมากขึ้น แต่กลับมีปัญหาเรื่องเงินตราของสยามมีไม่พอใช้ต่ออุปสงค์ (demand) และผลจากการเปิดเสรีทางการค้าครั้งนั้น มีเงินตราต่างประเทศเข้ามาปริมาณมาก แต่ชาวสยามไม่กล้ารับไว้เพราะไม่มั่นใจ และเกิดการถกเถียงกันเรื่องอัตราแลกเปลี่ยน แม้ว่าจะมีการประกาศอัตราแลกเปลี่ยนแล้วก็ตาม ทั้งนี้ เนื่องจากมาตราเงินเหรียญรูปีอินเดียเป็นมาตรฐานของยุโรปซึ่งไม่สอดคล้องกับสยาม ข้อนี้ส่งผลให้สยามจำต้องปรับระบบเงินตราให้ทัดเทียมกับชาติตะวันตก (ตุ้ย เฟิงอั้ง, 20-23)

และ พ.ศ.2407/ค.ศ.1864 ได้มีประกาศพิกัตอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศครั้งที่สอง โดยมีความสำคัญตอนหนึ่งว่า “...เพราะลูกค้านอกประเทศเอาเงินเหรียญต่างๆ เปนเงินเหรียญวิลันดาบ้าง เงินเหรียญรูเปียบ้าง มาซื้อของเห็นผิดสัณฐานผิดตราไป ไม่เข้าใจน้ำหนัก แลราคา จึงไม่รับ ถ้าเป็นดังนี้จะประกาศให้รู้ได้ว่าเงินเหรียญวิลันดานั้นขนาดใหญ่ย่อมกว่าเงินเหรียญนอกอยู่หนึ่งหนึ่ง ... เงินเหรียญน<sup>๒๙</sup> 48 เหรียญเปนเงินชั่ง 1 เงินเหรียญวิลันดาขนาดใหญ่ (ชนิดราคา 2½ กิลเดอร์) 52 เหรียญเปนเงินชั่ง 1 **เงินรูเปียเมือง**

<sup>29</sup> เงินเหรียญน<sup>๒๙</sup> หมายถึงเงินเหรียญของสหรัฐอเมริกา เรียกกันว่าเหรียญน<sup>๒๙</sup> เพราะมีรูปนกบนเหรียญ ซึ่งเป็นตราแผ่นดิน

<sup>30</sup> พิกัตและอัตราในสมัยรัชกาลที่ 4 คือ 4 บาท เป็น 1 ตำลึง และ 20 ตำลึง เป็น 1 ชั่ง

**อินเดีย ... 112 รูเปียเท่ากับ 48 เหยียนก หรือเงินไทยซั่ง 1** ให้ราษฎรรู้จักคตินี้แล้วรับซื้อขายกับชาวต่างประเทศด้วยเงินเหยียนกตามประกาศก่อนแลฉบับนี้ เทยู...” (กรมธนารักษ์ 2524, 475) จากข้อความนี้จะเห็นได้ว่า อัตราแลกเปลี่ยนดังกล่าว นี้ 1 ซั่ง หรือ 20 ตำลึง เท่ากับ 112 รูปีอินเดีย ดังนั้น 1 ตำลึง เท่ากับ 5.6 รูปีอินเดีย ซึ่งค่าของเงินรูปีอินเดียแข็งค่าขึ้นจากปีแรกที่มีประกาศ (พ.ศ.2399/ค.ศ.1856)

กระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 5 พ.ศ.2432/ค.ศ.1889 เริ่มนำ “บัตรธนาคาร” หรือ “แบงก์โน้ต” ของธนาคารพาณิชย์ต่างประเทศออกมาใช้เป็นครั้งแรก รัฐบาลสยามอนุญาตให้ใช้ในพระราชอาณาจักร ต่อมา พ.ศ.2440/ค.ศ.1897 เริ่มการให้ระบบทศนิยมในระบบเงินตราเป็นครั้งแรก ใช้หน่วยหลักเป็นบาท หน่วยย่อยเป็นสตางค์ ซึ่งเป็นการทดลองและใช้ควบคู่กับเงินพดด้วง (นวรรตน์ อ่างแล้ว, 83) จากนั้น พ.ศ.2445/ค.ศ.1902 จึงได้ออกเงินกระดาษหรือธนบัตรใช้เป็นครั้งแรก และตั้งกรมธนบัตร<sup>31</sup> จนกระทั่ง พ.ศ.2447/ค.ศ.1904 ได้ประกาศยกเลิกการใช้เงินพดด้วง (ตุ้ย อ่างแล้ว)

จากข้อมูลข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่า เมื่อรัฐบาลสยามผลิตเงินตราใช้หมุนเวียนได้ไม่สอดคล้องกับอุปสงค์ การเปิดเสรีทางการค้าจึงผลักดันให้เงินตราต่างประเทศไหลเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจของสยามอย่างมาก ฉะนั้น จึงมีต้องกล่าวถึงเงินทอกของล้านนาเลย ย่อมมีไม่เพียงพอที่จะใช้ภายในเช่นกัน ชาวล้านนายอมรับเงินตราต่างประเทศโดยเฉพาะเงินรูปีอินเดียมากกว่าชาวสยาม ขณะที่ชาวสยามยังดั่งเลต่อเรื่องพิกัดและอัตราแลกเปลี่ยน ผู้ศึกษาเห็นว่า การยอมรับและใช้เงินรูปีอินเดียของชาวล้านนาเป็นผลสืบเนื่องมาจากการค้าขายกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ จากพม่าอยู่อย่างเนื่องๆ ชาวล้านนาได้รับเงินรูปีอินเดียซึ่งถือว่ามีน้ำหนักเงินดีมาใช้จนแพร่หลาย การยอมรับเงินรูปีอินเดียในล้านนามีมาก่อนที่รัฐบาลสยามจะทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกว่าทศวรรษ ชาวล้านนาคุ้นเคยกับการใช้เงินตราที่เป็นโลหะเงินมากกว่า ซึ่งขณะนั้นยังไม่คุ้นกับการใช้เงิน

<sup>31</sup> การตั้งกรมธนบัตร เนื่องจากได้รับคำแนะนำจาก นายวิลเลียมซัน (Mr. W.F.J. Williamson) ชาวอังกฤษ ที่เข้ารับราชการในกระทรวงการคลังอินเดียแห่งอังกฤษ แล้วเข้ามาช่วยราชการในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ พ.ศ.2443/ค.ศ.1900 ตามคำร้องขอของรัฐบาลสยาม



กระดาษที่เริ่มใช้กันแล้วในสยาม ดังนั้น ความนิยมและการยอมรับใช้เหรียญเงินรูปีอินเดียในล้านนา น่าจะมาจากความเป็นมาตรฐานของขนาดและน้ำหนักเหรียญเงิน ทำให้เกิดความสะดวกในการขนส่งในปริมาณมาก (ธปท. อ้างแล้ว, 43) ด้วยเหตุผลต่างๆ เหล่านี้จึงทำให้ล้านนาในยุคสมัยนั้นนิยมใช้เงินรูปีอินเดียมาก

เงินรูปีอินเดียเข้าไปมีบทบาทมากกว่าเงินของล้านนาและสยาม จนกลายเป็นเงินตราต่างประเทศที่เป็นเงินหมุนเวียนควบคู่กับเงินท้องถิ่น ขณะที่ยุคสมัยเงินพดด้วงและหมายของรัฐบาลสยามกลับไม่เป็นที่นิยมในล้านนา จากบันทึกการเดินทางของชาวเบลเยียม ปีแอร์ โอร์ต<sup>32</sup> ซึ่งเดินทางจากกรุงเทพมหานครสู่เมืองเชียงใหม่ ในบันทึกของวันที่ 16 สิงหาคม พ.ศ.2440/ค.ศ.1897 มีความตอนหนึ่งกล่าวไว้ว่า “...ข้าพเจ้า แลกเงินเหรียญเป็นเงินรูปีพ้นจากเมืองระแหงไปแล้วเงินบาทไม่ค่อยมีคนรับ” (พิชญ์ อ้างแล้ว, 65) จากข้อความนี้พอจะทำให้เห็นได้ว่า (1) ก่อนจะถึงเมืองเชียงใหม่ จำต้องมียุโรปีอินเดียติดตัวไปให้มาก (2) จุดแลกเปลี่ยนเงินตราอยู่ที่เมืองระแหง (จังหวัดตาก) โดยไม่แลกเงินรูปีอินเดียในกรุงเทพมหานคร อาจจะมีคนแจ้งให้ทราบว่ายกเงินที่ไหนจึงจะเหมาะสม (3) เงินรูปีอินเดียเป็นที่ยอมรับสำหรับการซื้อขายและว่าจ้างในล้านนามาก (4) เมืองระแหงเป็นชุมทางใหญ่หรือมีความสำคัญในทางเศรษฐกิจมาก (ไปรษณีย์ก็ต้องผ่านเมืองระแหงเช่นกัน) ดังนั้น ชาวต่างประเทศสามารถหาแลกเงินรูปีอินเดียได้เป็นจำนวนมากที่เมืองระแหง ซึ่งเป็นเส้นทางเชื่อมของการเดินทางระหว่างล้านนา สยามและพม่ามาโดยตลอด เส้นทางการค้าคมนาคมขนส่งหลักในสมัย นั้นคือ เรือ แพ ใช้เส้นทางที่เรียกกันว่าล่องแม่ปิง

ในบันทึกเดียวกันนี้ วันที่ 5 กันยายน พ.ศ.2440/ค.ศ.1897 ปีแอร์ โอร์ต บันทึกว่า หน่วยเงินตราที่ใช้ในเมืองเชียงใหม่คือเงินรูปีอินเดีย มีอัตราแลกเปลี่ยนทางการ 5 บาท เท่ากับ 7 รูปีอินเดีย โดยเงินเดือนของข้าราชการและ

<sup>32</sup> นายปีแอร์ โอร์ต (Pierre Ort) ผู้ช่วยที่ปรึกษากฎหมายชาวเบลเยียม ได้เขียนบันทึกขึ้นระหว่างเดือนสิงหาคม พ.ศ.2440/ค.ศ.1897 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ.2441/ค.ศ.1898 ขณะการเดินทางและการทำงานในล้านนา (การพิจารณาคดีที่เชียงใหม่)

เสมือนจ่ายเป็นเงินรูปีอินเดีย ส่วนเงินบาท (ซึ่งเป็นเงินเหรียญ) ใช้ได้ทั่วไป แต่มีค่าเท่ากับ 1 รูปีอินเดีย และ 48 อัฐทองแดงแลกได้ 1 รูปีอินเดีย นอกจากนี้ในบันทึกยังย้ำอีกว่า “ผู้คนจึงไม่นิยมเงินสยาม (บาท, สลึง)” (พิชณู อ่างแล้ว, 96)

จากรายงาน British Consular Report, Chiangmai 1897-1914 (พูนพร อ่างแล้ว, 74-75) เป็นการรายงานอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราระหว่างเงินรูปีอินเดียนกับเงินบาทที่เมืองเชียงใหม่ระหว่าง พ.ศ.2440-2457/ค.ศ.1897-1914 โดย 1 รูปีอินเดีย ต่ำสุดแลกได้ 0.95 บาท สูงสุดแลกได้ 1.28 บาท ในบางช่วงเงินรูปีอินเดียแข็งค่ากว่าเงินบาท ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ทำให้รัฐบาลสยามพยายามให้เงินบาทเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจล้านนามากที่สุด เมื่อ พ.ศ.2446/ค.ศ.1903 รัฐบาลสยามได้กำหนดให้บริษัทป่าไม้จ่ายเงินค่าภาคหลวงป่าไม้และภาษีต่างๆ ด้วยเงินบาท (เนื่องจากการกำหนดเป็นเงินรูปีอินเดียตั้งแต่เริ่มต้น) และเริ่มจ่ายเงินเดือนข้าราชการเป็นเงินบาท ทำให้ พ.ศ.2448/ค.ศ.1905 เงินบาทในเมืองลำปางมีใช้ควบคู่กับเงินรูปีอินเดีย แต่ในเมืองเชียงใหม่เงินรูปีอินเดียนยังคงแพร่สะพัดมาก ขณะที่เมืองยวม เมืองขุนยวม เมืองแม่ฮ่องสอน เมืองปาย ยังไม่มีเงินบาทใช้ ข้าราชการที่ได้เงินบาทต้องแลกเปลี่ยนรูปีอินเดียก่อนจึงจะใช้จ่ายได้ นอกจากนี้ กงสุลอังกฤษยังรายงานไว้ว่า “เงินรูปีซึ่งไม่กี่ปีมานี้เป็นเหรียญเงินที่ใช้กันในภาคเหนือ ขณะนี้ถูกแทนที่ด้วยเงินบาทอย่างรวดเร็ว” กระทั่ง พ.ศ.2450/ค.ศ.1905 เงินรูปีอินเดียในล้านนาตะวันออก (เมืองแพร่ เมืองน่าน) ลดลงมากและมีมูลค่าเท่ากับ  $\frac{3}{4}$  ของเงินบาท ขณะที่ทางล้านนาตะวันตก (เมืองเชียงใหม่ เมืองลำปาง) และเมืองที่ใกล้พม่ายังใช้เงินรูปีอินเดียควบคู่กับเงินบาท

และจากบันทึกฉบับหนึ่งของพระยาอนุบาลพายัพกิจ เมืองแม่ฮ่องสอน พ.ศ.2463/ค.ศ.1920 บันทึกไว้ว่า อัตราแลกเปลี่ยนเงินรูปีอินเดียขึ้นลงทุกเดือน ช่วงต้นเดือนค่าเงินรูปีอินเดียจะแข็งค่าขึ้น 1 รูปีอินเดีย เท่ากับ 1 บาท แลกได้ 1 บาท หรือ 1.50 บาท โดยปกติ 1 รูปีอินเดีย เท่ากับ 75-80 สตางค์ แต่ช่วงปลายเดือนค่าเงินรูปีอินเดียจะอ่อนค่าลง 1 รูปีอินเดีย เท่ากับ 75 สตางค์ ข้าราชการในเมืองแม่ฮ่องสอนเมื่อได้รับเงินเดือนเป็นเงินบาทแล้วต้องนำมาแลกเปลี่ยนรูปีอินเดียนกับพ่อค้า เนื่องจากต้องใช้เงินรูปีอินเดียสำหรับจับจ่ายใช้สอยในตลาด

และเมืองแม่ฮ่องสอนไม่ใช้เงินบาท ข้าราชการต้องยอมรับสภาพดังกล่าวนี้ (สังคิต อ่างแล้ว, 74-78)

**ตัวอย่างเงินรูปีอินเดียกับการซื้อขายในล้านนา** ดังจะเห็นแล้วว่า เงินรูปีอินเดียแพร่สะพัดในล้านนาได้อย่างไร ผู้ศึกษาขอหยิบยกการใช้เงินรูปีอินเดียในส่วนต่างๆ ให้เป็นตัวอย่างเพิ่มเติมดังนี้

ตัวอย่างเงินรูปีอินเดียในระดับมหภาค จากการเก็บภาษีในท้องถิ่น พ.ศ. 2440/ค.ศ.1897 ภาษีค่านาที่เมืองเชียงใหม่วัฒนประมาณ 12 รูปีอินเดีย เก็บภาษีค่านาได้ 85,000 รูปีอินเดีย ขณะที่เมืองแพร่ เฉลี่ยวัฒนประมาณ 15 รูปีอินเดีย (ขณะนั้นมีการประมาณการจ้ดเก็บภาษีประจำปีได้ 10,000 รูปีอินเดีย) เฉพาะที่เมืองแพร่ ภาษีสุกรเก็บตัวละ 2 รูปีอินเดีย ภาษีช้างเก็บตัวละ 20 รูปีอินเดีย (พิชญ์ อ่างแล้ว, 82, 107, 204)

ตัวอย่างค่าเงินรูปีอินเดียในระดับจุลภาค โดยนำตัวอย่างบางกรณีมาพิจารณาเพื่อให้เห็นถึงการใช้เงินรูปีอินเดียกับการซื้อขายแลกเปลี่ยนทั่วไป ดังนี้

พ.ศ.2440/ค.ศ.1897 ค่าเช่าบ้านของชาวเบลเยียม บีแอร์โรว์ท ที่เมืองเชียงใหม่วัฒน 50 รูปีอินเดีย ซื้อลูกหมูดำที่จอมทอง ตัวละ 8 รูปีอินเดีย ซื้อช้างพลายที่เชียงแสน เชือกละ 3,000 รูปีอินเดีย จากข้อมูลทำให้ทราบว่าการจับช้างปีละ 5-6 เชือก คิดเป็นรายได้ 7,000-9,000 รูปีอินเดีย (พิชญ์ อ่างแล้ว, 74-75, 167) และในปีเดียวกัน กงสุลอังกฤษรายงานว่ารถจักรยานราคาถูกจากสหรัฐอเมริกาเป็นสินค้านำเข้ามาขายในเมืองเชียงใหม่วัฒน 40 คัน ราคาคันละ 250 รูปีอินเดีย ผู้ซื้อส่วนใหญ่เป็นข้าราชการและคณะมิชชันนารี (พูนพร อ่างแล้ว, 42)

พ.ศ.2449/ค.ศ.1906 ค่าขนส่งสินค้าทางเรือจากปากน้ำโพถึงเมืองเชียงใหม่วัฒน ประมาณ 500 รูปีอินเดีย ต่อเรือ 1 ลำ โดยคิดอัตรา 15 รูปีอินเดีย ต่อน้ำหนัก 100 ปอนด์ (British Consular Report, Lampang, 1906 อ่างใน พูนพร อ่างแล้ว, 77)

พ.ศ.2452/ค.ศ.1909 กลุ่มพ่อค้าชาวซิกข์ (เดินทางจากปัญจาบ<sup>33</sup> ผ่าน

<sup>33</sup> ดินแดนปัญจาบ (Punjab) ปัจจุบันคือรัฐปัญจาบและส่วนหนึ่งของรัฐหิมาจัลประเทศ สาธารณรัฐอินเดีย และจังหวัดปัญจาบ สาธารณรัฐอิสลามปากีสถาน

พม่า แล้วเข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองเชียงใหม่ ได้รวมกลุ่มกันสร้างครุฑวารา (ศาสนสถาน) ที่ริมฝั่งแม่น้ำปิง (หลังวัดเกตการาม) โดยสร้างเป็นอาคารสองชั้น ซื่อไม้มาจากดอยสะเก็ด ต้นละ 4 รูปีอินเดีย (สมาคมศรีครุสิงห์สภา, ออนไลน์)

พ.ศ. 2479/ค.ศ.1936 ชาวลำพูนกำลังจะก่อสร้างวัดจามเทวี<sup>34</sup> จากบันทึกเกี่ยวกับการเตรียมก่อสร้างวัดของช่างก่อสร้างล้านนา คือ บุญตัน เทพมงคล ชาวบ้านวัวลาย เมืองเชียงใหม่ บันทึกมีข้อความว่า “สร้างวัดจามเทวี<sup>35</sup> บริเวณกว้างขวางก่อสร้างได้กวีวิหาร กำหนดสร้างขึ้น ความ ๕๖ ศอก ความกว้าง ๓๐ ศอก รับลางเป็นตึกสองชั้น หลังคาทรงปั้นหย่า มีหลังใหญ่สำหรับทำบุญในที่นั่งด้วย กำหนดการนี้ใช้จ่ายเงิน ๑๕,๐๐๐ (หนึ่งหมื่นห้าพันรูเปีย) เสาและซื่อหล่อด้วยปูนซีเมนต์ บานประตูและหน้าต่างใช้ไม้สัก หลังคามุงด้วยปูนซีเมนต์ เสาก่อ ราคาต้นละ ๑๕ รูเปีย ซื่อหล่อต้นละ ๑๒ รูเปีย บานหน้าต่างบานละ ๘ รูเปีย บานประตู ๒๒ บานๆละ ๑๐ รูเปีย ซื่อซื่อซีเมนต์ ๓๕๐๐๐ แผ่นๆละ ๑ สตางค์ ดินก็<sup>36</sup> ๒๐๐,๐๐๐ ก้อน หนึ่งละ ๔๐ รูเปีย ปูนขาว ๒๕ ล้านๆ ละ ๑๕ รูเปีย” บันทึกนี้ไม่ได้ระบุวันที่ แต่การเตรียมการต้องเกิดขึ้นก่อนปีที่ก่อสร้างระยะหนึ่ง จากบันทึกจะเห็นได้ว่า ช่างล้านนาบันทึกค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่เป็นเงินรูปีอินเดีย ซึ่งเป็นเงินสกุลหลักสำหรับการซื้อขายในล้านนา ขณะนั้นช่างล้านนาเรียกเงินสกุลนี้ว่า “รูเปีย” ตามรัฐบาลสยาม และสะท้อนให้เห็นสภาพเศรษฐกิจของล้านนาจากราคาวัสดุก่อสร้างด้วย

ตัวอย่างจากบรรดาพ่อค้าชาวจีนที่เข้ามาค้าขายในล้านนาจนเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในธุรกิจด้านต่างๆ ก็ได้กลายเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ใช้เงินรูปีอินเดีย

<sup>34</sup> พ.ศ.2469/ค.ศ.1926 กรมพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จสำรวจ “วัดกุฎ” และโปรดให้เปลี่ยนชื่อเป็น “วัดจามเทวี” ต่อมาเจ้าจักรคำขจรศักดิ์ เจ้าผู้ครองเมืองลำพูน ลำดับที่ 10 (พ.ศ.2454-2486/ค.ศ.1911-1943) ได้อาราธนาครูบาทิศาจารย์ วัดบ้านปาง ให้ช่วยบูรณะ ปัจจุบันยังปรากฏหลักฐานคือจารึกหินอ่อนอยู่เหนือประตูวิหาร บันทึกไว้ว่าเริ่มก่อสร้างเมื่อ พ.ศ.2479/ค.ศ.1936

<sup>35</sup> ผู้ศึกษาคัดข้อความมาจากบันทึก (สมุดจด) ของ บุญตัน เทพมงคล ปัจจุบันเจ้าของบันทึกคือ จีราวรรณ กาวิละ (หลาน) โดยผู้ศึกษาได้ปรับการสะกดคำให้เป็นปัจจุบัน แต่ยังคงคำศัพท์ท้องถิ่นและคำศัพท์ที่เป็นสาระสำคัญไว้ตามเดิม

<sup>36</sup> ดินก็ (คำเมือง) หมายถึง ก้อนอิฐ

ตัวอย่างพ่อค้าชาวจีนที่มักได้รับประมูลให้ทำภาษีอากร เช่น กรณีเงินเยียว เสนอเป็นเจ้าภาษีนาเมืองน่าน โดยประมูลให้เงินแก่รัฐ 30,000 รูปีอินเดีย ข้าว 8,000 ถัง สร้างคุ่มให้เจ้าเมือง 1 หลัง และให้เงินพิเศษแก่ข้าหลวง 10,000 รูปีอินเดีย กรณีเงินเต็ง เจ้าของบริษัทกิมเซ่งหลีได้สร้างคุ่มมูลค่าประมาณ 50,000 รูปีอินเดีย ให้สำหรับเจ้าอินทวิชยานนท์ 1 หลังที่ฝั่งธนบุรี เจ้าอินทวิชยานนท์จึงตอบแทนให้เงินตั้งเป็นเจ้าภาษีนา สุกร โค ยาสูบ ผื่น หมาก พลุ มะพร้าว เป็นเงิน 53,100 รูปีอินเดีย (สร้อยดี อ้างแล้ว, 533-34) และกรณีพ่อค้าชาวจีนได้กำไรเพิ่มมากขึ้นจากการใช้เงินรูปีอินเดียซื้อข้าวจากชาวนาในล้านนา แล้วนำข้าวเปลือกไปขายต่อที่กรุงเทพมหานครเป็นเงินบาท ได้กำไรจากอัตราแลกเปลี่ยนเงินบาทที่มีค่าสูงกว่าเงินรูปีอินเดีย (พูนพร อ้างแล้ว, 122) ผลต่างจากอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราระหว่างเงินรูปีอินเดียบกับเงินบาทเอื้อให้พ่อค้าต่างแดนที่เข้ามาค้าขายในล้านนาสามารถทำกำไรและสร้างความมั่งคั่งได้อย่างมาก

และจากคำบอกเล่าของ วิชัย เจริญสุข พ่อค้าในอำเภอแม่แจ่ม ได้ช่วยสะท้อนให้เห็นถึงการค้าขายและการใช้เงินรูปีอินเดีย โดยอธิบายไว้ว่า สินค้าที่ขายในยุคนั้น ได้แก่ เกลือ น้ำมันก๊าด น้ำอ้อย น้ำตาล เส้นฝ้ายไหมเย็บ สินค้าเหล่านี้ซื้อมาจากตัวเมืองเชียงใหม่และอำเภอสันป่าตอง การซื้อขายในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองยังคงใช้เงินแถบ เฉพาะ 1 รูปีอินเดีย และได้กล่าวถึงเงินรูปีอินเดียหลายสมัย คือ เงิน “แถบหัวหมด” “แถบหัวกระจุกชาย” และ “แถบกระจุกแม่ญิง” (วิไลกษณ์ ศรีป่าซาง 2547, 48-51) ชื่อสกุลเงินรูปีอินเดียในล้านนา เรียกว่า “เงินแถบ” ยังเรียกในชื่ออื่นๆ ตามภาพที่ปรากฏบนเหรียญเงิน ในที่นี้แบ่งออกเป็น (1) เงินแถบหัวหมด คำว่า “หัวหมด” หมายถึง ศีรษะล้าน ใช้เรียกเงินรูปีอินเดียสมัยสมเด็จพระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ 7 (2) เงินแถบหัวกระจุกชาย คำว่า “หัวกระจุก” หมายถึง ศีรษะสวมมงกุฎ ใช้เรียกเงินรูปีอินเดียสมัยสมเด็จพระเจ้าจอร์จที่ 5-6 (3) เงินแถบกระจุกแม่ญิง เป็นเงินตราของอังกฤษที่ใช้ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง คือ สมัยสมเด็จพระนางเจ้าอลิซาเบธที่ 2<sup>37</sup> (หลัง พ.ศ.2490/ค.ศ.1947 ซึ่งอินเดียได้รับเอกราชจากอังกฤษแล้ว) เงินตราสมัยนี้ไม่ใช่เงินรูปีอินเดีย

<sup>37</sup> ในสมัยสมเด็จพระนางเจ้าอลิซาเบธที่ 2 (Queen Elizabeth II) มีการผลิตเหรียญใช้เฉพาะช่วง พ.ศ.2496-2499/ค.ศ.1953-1956 เท่านั้น (Farthing Collection 2009, online)

**เมื่อถิ่นโลกไกลเกิดการเปลี่ยนแปลง : สยามและล้านนา อังกฤษและอินเดีย** ช่วงหลายทศวรรษของการค้าไม้สักของบริษัทอังกฤษในล้านนา การค้าขายระหว่างล้านนากับสยามดูเหมือนจะไม่น่าเป็นที่นิยมเท่ากับการค้าขายระหว่างล้านนากับพม่า เนื่องจากเส้นทางการค้าที่เชื่อมระหว่างเชียงใหม่-ระแหง-มะละแหม่งสะดวกกว่าเส้นทางเชียงใหม่-ระแหง-กรุงเทพมหานคร ซึ่งสะดวกกว่า 2-3 เท่า ทำให้สินค้าส่วนใหญ่ประเภทสินค้าสำเร็จรูปที่มีขายในล้านนา นำเข้ามาจากเมืองมะละแหม่ง ขณะเดียวกันสินค้าประเภทของป่าจากล้านนาถูกส่งไปขายยังเมืองมะละแหม่งอย่างมากมาย

การที่เงินรูปีอินเดียแพร่สะพัดในล้านนา ทำให้รัฐบาลสยามเกิดความหนักใจและพยายามจะลดความสำคัญของเงินรูปีอินเดียลงด้วยการเริ่มนำเงินบาทเข้ามาใช้ในระบบเศรษฐกิจ พ.ศ.2441/ค.ศ.1898 ทว่าไม่ประสบความสำเร็จ ทั้งนี้ มีสาเหตุมาจาก 2 ปัญหา คือ ปริมาณเงินตรามีไม่เพียงพอ และตัวเงินตรามีน้ำหนักมากไม่สะดวกต่อการขนส่ง (ธปท. อ้างแล้ว)

จนกระทั่ง การค้าขายในเส้นทางระหว่างเมืองเชียงใหม่กับกรุงเทพมหานครเริ่มคึกคักขึ้น เมื่อ พ.ศ.2459/ค.ศ.1916 มีการขยายเส้นทางรถไฟจากกรุงเทพมหานครมาถึงเมืองลำปาง และขยายมาจนถึงเมืองเชียงใหม่ พ.ศ.2464/ค.ศ.1921 (สมัยรัชกาลที่ 6) ทำให้การคมนาคมขนส่งเริ่มเปลี่ยนจากทางน้ำมาเป็นทางบกแทน ขณะเดียวกันเส้นทางส่งไม้สักออกจากเส้นทางแม่น้ำสาละวินสู่พม่าก็เปลี่ยนเป็นเส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยาสู่สยาม ทำให้การค้าขายในเส้นทางล้านนากับเมืองมะละแหม่งถูกลดบทบาทลง และเส้นทางการค้าจากเชียงใหม่สู่กรุงเทพมหานครได้รับการพัฒนาเพิ่มมากขึ้น สินค้าจากกรุงเทพมหานครซึ่งนำเข้ามาจากเยอรมนีและญี่ปุ่นเข้าไปแทนที่สินค้าจากอังกฤษเพราะมีราคาต่ำกว่า (สรวิศดี อ้างแล้ว, 526-530, 539, 577) และส่งผลทำให้ค่าเงินของเงินรูปีอินเดียลดต่ำลง เหลือเพียง 1 รูปีอินเดีย แลกได้ 0.625 บาท เงินบาทสามารถแทรกเข้าไปใช้หมุนเวียนในล้านนาได้มากขึ้นและกลายเป็นที่นิยมใช้ (ธปท. อ้างแล้ว)

และผลจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองภายในสยาม พ.ศ.2475/ค.ศ.1932 ต่อมารัฐบาลสยามยกเลิกมณฑลพายัพ พ.ศ.2476/ค.ศ.1933 อาณาจักร

และเมืองต่างๆ ในล้านนาได้รับการจัดระบบใหม่เป็นหน่วยการปกครองระดับจังหวัดและอำเภอ

ในช่วงระยะเวลาต่อเนื่องกันนั้น สงครามโลกครั้งที่สอง (พ.ศ.2484-2488/ค.ศ.1941-1945) ทำให้สถานการณ์ส่งผลกระทบต่อชาวต่างประเทศที่อาศัยและค้าขายในล้านนาโดยเฉพาะชาวตะวันตก เป็นเหตุให้ทั้งบริษัทบริติชบอร์เนียวและบริษัทบอมเบย์เบอร์มาจำต้องทิ้งกิจการค้าไม้ ผู้ศึกษาเห็นว่าภาวะสงครามโลกส่งผลชัดเจนให้เงินรูปีอินเดียในล้านนาหมดบทบาทลง เงินรูปีอินเดียออกไปจากการระบบเศรษฐกิจในล้านนาพร้อมกับการทิ้งกิจการของบริษัทค้าไม้ชาวตะวันตก

เหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ของอนุทวีปอินเดียเกิดขึ้นหลังจากสงครามโลกครั้งที่สองสงบลงเพียงสองปี โดยพรรคคองเกรสอินเดีย (Indian National Congress) และชาวอินเดียประสบความสำเร็จในการเรียกร้องเอกราชจากอังกฤษ พ.ศ.2490/ค.ศ.1947 ทำให้การปกครองของอนุทวีปอินเดียภายใต้ระบบบริติช ราช (British Raj) โดยสมเด็จพระจักรพรรดิของอังกฤษถูกยกเลิกไป และการผลิตเหรียญเงินรูปีอินเดียโดยอังกฤษก็ยุติลงเช่นกัน

### เงินรูปีอินเดียในทศวรรษปัจจุบัน

เงินรูปีอินเดีย ณ ปลายทางในล้านนา ชาวล้านนาทั่วไปในสมัยนั้นเมื่อได้เงินรูปีอินเดียมาจำนวนหนึ่งจากการค้าขายแล้ว มักจะนิยมเก็บสะสมเอาไว้ก่อนโดยการซ่อนฝังดินหรือในบ่อน้ำ เป็นการป้องกันการโจรกรรม เมื่อสะสมได้จำนวนมากหรือต้องการใช้เงินครั้งใหญ่ ก็จะนำเงินรูปีอินเดียจำนวนมากมาขายให้กับร้านช่างเงิน เช่นที่ย่านวัวลายเมืองเชียงใหม่ หรือนำไปขายให้กับพ่อค้าชาวจีนและพ่อค้า “แขก” (ชาวอินเดีย) ตามตลาดในเมืองเชียงใหม่

ผู้ศึกษาพบว่า ชาวล้านนาให้ความหมายเงินรูปีอินเดียในฐานะที่เป็นโลหะเงินมากกว่าเป็นเงินตรา ดังจะพบว่ามีความนิยมนำเงินรูปีอินเดียมาทำเป็นเครื่องประดับเงิน เช่น นำมาต่อข้อเป็นเข็มขัดเงินซึ่งเป็นที่นิยมกันมากในสมัยนั้น หรือนำมาหลอมใหม่เพื่อนำไปทำเป็นเครื่องเงินอื่นๆ หรือนำมาตีเป็นเครื่องเงินหรือภาชนะเงิน เพราะเพียงเหรียญเดียว (เหรียญเงิน 1 รูปีอินเดีย)

ก็สามารถนำมาตีเป็นภาชนะขนาดเล็กได้ ด้วยเหตุนี้ทำให้ในปัจจุบันพบเงินรูปีอินเดียในสภาพเหรียญเงินไม่มากนัก แต่กลับพบว่ามีเครื่องเงินหลายชุดมีประวัติว่าได้เปลี่ยนรูปพรรณจากเหรียญเงินมาเป็นภาชนะ (ทั้งเงินรูปีอินเดียและเงินสกุลต่างประเทศอื่นๆ ในสมัยนั้น)

**ภาพที่ 8** ตัวอย่างขันเงินสำหรับใช้กินยาธาตุที่พบในล้านนา  
(นำเงินรูปีอินเดียมาตีขยายและตอกลายใหม่)



ที่มา : ร้านลานนาคา (ออนไลน์)

เงินรูปีอินเดียเป็นที่นิยมและแพร่สะพัดมากในกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง เนื่องจากนิยมนำไปประดิษฐ์เป็นเครื่องประดับ เช่น เจาะรูเล็กๆ ที่เหรียญ แล้วร้อยติดกับผ้าทอและร้อยใส่เส้นด้ายกลายเป็นสร้อยคอเงิน ในปัจจุบันจะพบเงินรูปีอินเดียส่วนหนึ่งถูกเจาะรู (มาจากการร้อย) แต่ไม่ว่าจะถูกเจาะรูหรือไม่ก็ตาม ยังมีราคาขายตลาดของเก๋าด้วยมูลค่าที่ไม่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพของเหรียญเงินเป็นสำคัญ



### ภาพที่ 9 ตัวอย่างสร้อยเงินของกลุ่มชาติพันธุ์ที่พบในล้านนา (นำเงินรูปีอินเดียมาเจาะรูและร้อย)



ที่มา : ร้านพระล้านนา (ออนไลน์)

บรรดากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มักนำเงินรูปีอินเดียครวละมาก ๆ เช่น 1,000-2,000 เหรียญ ออกมาขายให้กับช่างเงินหรือร้านเงิน (อำภา ดำรงฤทธิ, 2555 ; วิลักษณ์ เฟ็งอ้าง) เมื่อร้านเงินรับซื้อเงินรูปีอินเดียและเงินสกุลอื่นๆ ไปได้แล้ว ก็นำไปทำเป็นรูปพรรณใหม่ เช่น นำมาเป็นตีขันเงิน เฉพาะโลหะเงินของเงินรูปีอินเดียที่ราคา 1 รูปีอินเดียจำนวน 1 เหรียญมีโลหะเงินหนัก 3 สลึง น้ำหนักมากกว่า 90 เปอร์เซ็นต์ ดังนั้น การจะประดิษฐ์เครื่องเงินที่มีโลหะเงินน้ำหนักเท่าใดก็คำนวณว่าจะต้องใช้เงินรูปีอินเดียกี่เหรียญ (อำภา, เฟ็งอ้าง)

ปัจจุบัน เงินรูปีอินเดียยุคอาณานิคมอังกฤษในล้านนาจะเป็นที่รู้จักกันในบางกลุ่ม เช่น เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์ นักสะสมของเก่า ช่างเงิน เป็นต้น เงินรูปีอินเดียที่เคยเป็นส่วนหนึ่งในประวัติศาสตร์ล้านนายังมีปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ในพิพิธภัณฑ์ต่างๆ เช่น พิพิธภัณฑ์ธนาคารแห่งประเทศไทยสำนักงานภาคเหนือ (เชียงใหม่) พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของวัดเกตการาม (เชียงใหม่) และโฮงเจ้าฟองคำ (น่าน) เป็นต้น

### ภาพที่ 10 ตัวอย่างเงินรูปีอินเดียที่นำมาต่อเป็นเข็มขัดเงินของชาวล้านนา



ที่มา : ร้านพระล้านนา (ออนไลน์)

เข้มงวดเงินตามภาพข้างต้นนี้ ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่โฮงเจ้าฟองคำในจังหวัดน่าน เจ้าฟองคำแห่งเมืองน่านเป็นเจ้าของ จากข้อมูลทำให้ทราบว่า เป็นการนำเหรียญเงินรูปอินเดียมาต่อเป็นเข้มขัด เงินรูปอินเดียดังกล่าวได้มาจากการค้าช้างของบิดาคือ เจ้าบุญยืน ซึ่งได้นำช้างมาจากหลวงพระบางไปส่งขายที่เมืองเชียงใหม่ เมื่อกลับเมืองน่านก็นำเหรียญเงินใส่ถุงแบกกลับ (โฮงเจ้าฟองคำ, ออนไลน์)

ขณะเดียวกัน เงินรูปอินเดียในสมัยนั้นกลายเป็นของเก่าสำหรับนักสะสมในสมัยนี้ เมื่อกาลเวลาผ่านไปจึงทำให้มูลค่าเพิ่มสูงขึ้น ผู้ศึกษาได้พบการซื้อขายเหรียญเงินเก่ารูปแบบออนไลน์ผ่านระบบอินเทอร์เน็ตของร้านขายของเก่า พบว่า เงินรูปอินเดียสมัยสมเด็จพระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ 7 พ.ศ.2450/ค.ศ.1907 สภาพเหรียญมีความสมบูรณ์มาก จำหน่ายเหรียญละ 550 บาท ส่วนเหรียญเงินสมัยสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย พ.ศ.2405/ค.ศ.1862 เหรียญละ 300 บาท และจากการเก็บข้อมูลภาคสนามในเมืองเชียงใหม่ พบว่า ร้านช่างเงินบนถนนวัวลายมีเงินรูปอินเดียจำหน่ายบ้าง เหรียญละ 400 บาท นอกจากนี้ ยังพบว่า บริเวณไนท์บาร์ซ่าเชียงใหม่ก็มีจำหน่ายเช่นกัน ผู้ศึกษาพบเหรียญเงินเก่าสมัยต่างๆ จำนวนมาก เหรียญละ 80 บาท จำหน่ายลักษณะของที่ระลึก แต่ทั้งนี้ไม่ได้รับการยืนยันว่ามาจากแหล่งใดและมีน้ำหนักเงินเท่าใด

**เงินรูปอินเดีย ณ ต้นทางในสาธารณรัฐอินเดีย** ปัจจุบันเงินรูปอินเดียของรัฐบาลอินเดียเป็นไปตามกฎหมาย The Coinage Act พ.ศ.2449/ค.ศ.1906 (RBI online) เงินรูปอินเดียแบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ ธนบัตรกับเหรียญเงิน โดยธนบัตรมี 7 ราคา คือ 5, 10, 20, 50, 100, 500 และ 1000 รูปอินเดีย สำหรับเหรียญเงิน ผลิตโดยโรงกษาปณ์ในสาธารณรัฐอินเดีย (4 แห่ง)<sup>38</sup> มี 2 ชนิด คือ เหรียญรูปีและเหรียญไปซ่า เหรียญรูปีมี 3 ราคา คือ 1, 2 และ 5 ส่วนเหรียญที่มีราคาต่ำกว่า 1 รูปี เรียกว่า “ไปซ่า”<sup>39</sup> ซึ่ง 100 ไปซ่า เท่ากับ 1 รูปี

<sup>38</sup> โรงกษาปณ์ 4 แห่ง คือ (1) เมืองมุมไบ รัฐมหาราษฏระ (Mumbai, Maharashtra) (2) เมืองโกลคัตตา รัฐเบงกอลตะวันตก (Kolkata, West Bengal) (3) เมืองไฮเดอราบด์ รัฐอานธรประเทศ (Hyderabad, Andhra Pradesh) และ (4) เมืองนอยดา รัฐอุตตรประเทศ (Noida, Ultra Pradesh)

<sup>39</sup> ตามไวยากรณ์ภาษาฮินดี “ไปซ่า” (Paisa) สำหรับรูปเอกพจน์ และ “ไปเซ” (Paise) สำหรับรูปพหูพจน์

เหรียญไปซามี 4 ราคา คือ 10, 20, 25 และ 50 ทั้งนี้การใช้หน่วยรูปีและไปซาคัล้ายคลึงกับการใช้หน่วยบาทและสตางค์

ในทศวรรษปัจจุบัน เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ.2553/ค.ศ.2010 รัฐบาลอินเดียโดยกระทรวงการคลังได้ประกาศใช้สัญลักษณ์ทางการเงินแบบใหม่อย่างเป็นทางการ คือ สัญลักษณ์ ₹ ซึ่งมาจากตัวอักษรเทวนาครีและภาษาฮินดี คือ र อ่านว่า “Ra” ตรงกับ “R” อักษรโรมัน (ตรงกับ “ร” ในภาษาไทย) โดยเรียก Rupee ตามภาษาอังกฤษ หรือ Rupyaa ตามภาษาฮินดี

ตามไวยากรณ์การเขียนอักษรเทวนาครี ตัวอักษรส่วนใหญ่ ด้านบนสุดจะมีเส้นขีดหนึ่งเส้น แต่สัญลักษณ์ทางการเงินนี้ได้เพิ่มเส้นขีดเข้าไปอีกหนึ่งเส้น (เป็นเส้นคู่) สัญลักษณ์นี้มีความหมายเช่นเดียวกับ \$ คือ USD (เงินสกุลดอลลาร์ของสหรัฐอเมริกา) หรือ ฿ คือเงินสกุลบาทของไทย แต่สัญลักษณ์ Ra ของเงินรูปีอินเดียสามารถแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมอินเดียและอัตลักษณ์ (identity) ของความเป็นอินเดียในเวทีเศรษฐกิจโลกได้เป็นอย่างดี เพราะเลือกใช้ตัวอักษรภาษาฮินดีแทนการใช้อักษรโรมัน

### ภาพที่ 11 สัญลักษณ์ทางการเงินของเงินรูปีอินเดีย (Ra) และตัวอย่างเหรียญเงินรูปีอินเดีย เริ่มใช้ พ.ศ.2553/ค.ศ.2010



ที่มา : The Times of India (15 July 2012, online)

อัตราการแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ ระหว่างเงินสกุลรูปีอินเดียกับเงินสกุลหลักของโลก เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ.2555/ค.ศ.2012 พบว่า เงินรูปีอินเดียกับเงินดอลลาร์สหรัฐอเมริกา คือ 1 USD แลกได้ 53.81 INR ส่วนเงินสกุลปอนด์สหราชอาณาจักร คือ 1 GBP แลกได้ 86.92 INR สำหรับเงินสกุลบาท ธนาคารพาณิชย์ของไทยรับซื้อ 1 รูปีอินเดีย เท่ากับ 0.510 บาท และขาย 1 รูปีอินเดีย เท่ากับ 0.603 (ธนาคารกรุงเทพ, 2555)

ปัจจุบัน การแลกเปลี่ยนเงินรูปีอินเดียในกรุงเทพมหานครและ เชียงใหม่ หากกล่าวนอกเหนือไปจากธนาคารพาณิชย์แล้ว ยังมีบริษัทเอกชนที่ไม่ใช่ธนาคารรับทำธุรกรรมทางการเงินด้วย เฉพาะบริเวณตลาดไนท์ บาร์ ช่าเชียงใหม่ พบว่ามีบริษัทเอกชนรับซื้อเงินรูปีอินเดีย โดยที่หน้าร้านมีการแสดงอัตราแลกเปลี่ยนอย่างชัดเจน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเงินรูปีอินเดียยังอยู่ในรายการรับซื้อ ส่วนใหญ่ให้บริการกับชาวอินเดียที่มาท่องเที่ยวเชียงใหม่ สำหรับ กรุงเทพมหานคร สามารถซื้อเงินรูปีอินเดียได้หลายแห่ง เช่น บริเวณประตูน้ำ ถนนสีลม ถนนสุขุมวิท และถนนข้าวสาร เป็นต้น เฉพาะย่านพาหุรัดสามารถซื้อและขายเงินรูปีอินเดียกับร้านค้าของชาวไทยอินเดีย<sup>40</sup> ด้านหน้าร้านแสดงป้ายบอกว่ารับแลกเงินรูปีอินเดีย แต่ไม่แสดงอัตราแลกเปลี่ยน เพราะใช้วิธีการสอบถามด้วยวาจาวันต่อวัน สำหรับแห่งอื่นๆ มีร้านแลกเปลี่ยนเงินรูปีอินเดียตามแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ เช่น เมืองพัทยา ภูเก็ต เป็นต้น

## บทสรุป

เงินรูปีอินเดียในประวัติศาสตร์ล้านนา ผู้ศึกษามีความสนใจและวิเคราะห์สำหรับการศึกษาครั้งนี้ 4 ประการ

ประการแรก **เงินรูปีอินเดียกับการค้าล้านนา** เงินรูปีอินเดียเป็นสิ่งที่ช่วยเชื่อมโยงเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในอนุทวีปอินเดีย พม่า (เมียนมาร์) สยาม และล้านนาในช่วง 1-2 ศตวรรษที่ผ่านมา โดยจะเห็นได้ว่าเงินรูปีอินเดียมากับการค้าไม้สักของอังกฤษ การค้านี้ได้กลายมาเป็นเหตุนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงต่อระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นอย่างล้านนา เงินรูปีอินเดียเป็นสิ่งผูกโยงและเป็นสิ่งผลักดันให้ล้านนาเข้าสู่เวทีการค้าโลกซึ่งเป็นระบบทุนนิยม (capitalism) ล้านนาส่งออกด้วยไม้สัก ขณะที่นำเข้าสินค้าอุตสาหกรรมผ่านมาทางเมืองมะละแหม่ง และอนุทวีปอินเดีย ล้านนาจึงเป็นทั้งต้นทางของวัตถุดิบที่ส่งป้อนในตลาดโลก และเป็นปลายทางของการกระจายสินค้าผลิตภัณฑ์โรงงาน อันเป็นผลพวงมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในอังกฤษ

<sup>40</sup> ร้านแลกเปลี่ยนเงินรูปีอินเดียในย่านพาหุรัด ส่วนใหญ่เป็นร้านค้าทั่วไป เช่น เป็นร้านขายเสื้อผ้า ขายตัวเครื่องบิน เป็นต้น ซึ่งรับแลกเงินรูปีอินเดียกับเงินบาทตามอัตราแลกเปลี่ยนปัจจุบัน

แต่จากประวัติศาสตร์ล้านนา ล้านนาเคยติดต่อทางการค้ากับดินแดนต่างๆ อย่างกว้างขวางมาก่อน การใช้เงินตราต่างประเทศอย่างเงินรูปีอินเดียจึงไม่ใช่เรื่องใหม่ ทว่าเงินรูปีอินเดียเป็นสิ่งที่มาพร้อมกับรูปแบบใหม่ๆ ในยุคสมัยนั้น การเปิดการค้าเสรีที่นิยมกล่าวกันในปัจจุบันจึงเป็นเรื่องที่เคยเกิดขึ้นมาแล้ว หากการเปิดการค้าเสรีในปัจจุบันน่าจะต้องเรียนรู้จากร่องรอยเดิมเพื่อก้าวให้ทันกับรูปแบบใหม่ๆ ที่มีมาอีกตามกระแสโลกาภิวัตน์ (globalization)

ประการที่สอง **เงินรูปีอินเดียนำพาให้กลุ่มชาติพันธุ์ข้ามแดน** เมื่อสภาพเศรษฐกิจของล้านนาในยุคการค้าไม้สักเจริญเติบโตขึ้นอย่างมาก เนื่องจากทุนของอังกฤษย้ายฐานการลงทุนจากพม่ามายังล้านนา และสิ่งที่ติดตามมาด้วยก็คือ พ่อค้าต่างแดนกับแรงงานต่างถิ่น ผู้คนต่างภาษาต่างทยอยเข้ามารวมปะทะสังสรรค์กันทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจในล้านนา เช่น พ่อค้าชาวจีนและชาวอินเดีย แรงงานชาวมุข เป็นต้น ต่อมาชนหลายกลุ่มได้ทยอยตั้งชุมชนของตนในเมืองเชียงใหม่ จนทำให้เกิดชุมชนเล็กๆ ต่างศาสนาต่างเชื้อชาติริมฝั่งแม่น้ำปิง เช่นที่ตำบลวัดเกตุสามารถเป็นหลักฐานที่สะท้อนเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ดี

ชาวอินเดียซึ่งเป็นคนในบังคับอังกฤษหลายกลุ่มเดินทางเข้ามาล้านนาอีกระลอกหนึ่ง ทั้งกลุ่มพ่อค้าชาวฮินดู ชาวซิกข์ ชาวมุสลิม ปัจจุบันพบว่ามีชุมชนชาวไทยอินเดียในจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง เชียงราย ตาก ซึ่งลูกหลานรุ่นปัจจุบันเป็นคนท้องถิ่นไปโดยปริยาย

การผสมปนเปไปด้วยชนหลายกลุ่มพึ่งพาอาศัยกันภายใต้การว่าจ้างกับการค้าขาย โดยการว่าจ้างมีหลายระดับ ชาวมุขเป็นกลุ่มแรงงาน ชาวเงี้ยวเป็นกลุ่มผู้คุมงาน ชาวจีนเป็นกลุ่มพ่อค้าที่สามารถทำกำไรจากการซื้อมาขายไป ส่วนชาวตะวันตกเป็นนายทุนใหญ่ ขณะที่ชาวล้านนาเป็นเจ้าของทรัพยากรป่าไม้ แต่ชาวล้านนาทั่วไปไม่ใช่คนกลุ่มหลักในตลาดแรงงาน และเงินรูปีอินเดียไม่ได้สร้างความมั่งคั่งให้กับชาวล้านนาทั่วไป

ประการที่สาม **เงินรูปีอินเดียเป็นสัญลักษณ์** ในมิติทางเศรษฐกิจและทางการเมืองการปกครองนั้น เงินรูปีอินเดียเป็นเสมือนตัวแทนหรือสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของประเทศมหาอำนาจที่เข้ามารุกรานท้องถิ่น ซึ่งเริ่มต้นจากผล

ประโยชน์ทางการค้า ดังนั้น การปรากฏตัวของเงินรูปีอินเดียในล้านนา ก็คือ การเข้ามาของรัฐบาลอังกฤษนั่นเอง เมื่อเงินรูปีอินเดียแทรกตัวเข้าอยู่ในระบบ เศรษฐกิจของล้านนาและสยาม ขณะนั้นรัฐบาลสยามต้องรีบเร่งปรับประเทศให้ ทันสมัยภายใต้แรงกดดันจากการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก

ในสมัยนั้น เงินรูปีอินเดียเป็นเงินตราสมัยใหม่และเป็นมาตรฐานตาม อย่างชาติตะวันตก แต่เมื่อถูกนำมาใช้ในล้านนาแล้ว ชาวล้านนาใช้ประโยชน์ จากเงินรูปีอินเดียทั้งทางตรงและทางอ้อม กล่าวคือ ใช้ในการซื้อขายแลกเปลี่ยน ตามมูลค่า ขณะเดียวกันก็ถูกตีค่าในฐานะที่เป็นโลหะเงิน มีน้ำหนักดี จะเห็นได้ ว่ามีการนำเงินรูปีอินเดียมาหลอมเพื่อประดิษฐ์เป็นรูปพรรณใหม่ กลุ่มชาติพันธุ์ บนพื้นที่สูงนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของการแต่งกายซึ่งเป็นไปตามธรรมเนียม ประเพณีของการใช้แร่ธาตุที่มีค่า ถือเป็นส่วนหนึ่งของการสะสมทรัพย์และ เป็นการแสดงสถานะทางสังคม โดยอาจจะไม่ได้สนใจต่อรายละเอียดว่าเงินรูปี อินเดียคือเงินอะไร สัญลักษณ์ที่ปรากฏบนเหรียญมีความหมายอย่างไร ขณะที่ กรุงเทพมหานครมีการห้ามมิให้นำเหรียญเงินต่างประเทศมาเป็นส่วนหนึ่งของ เครื่องประดับ เนื่องจากปรากฏข้อความและสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ไม่เข้าใจ และ เกรงว่าเป็นสัญลักษณ์ทางศาสนา

ประการที่สี่ **เงินรูปีอินเดียในทศวรรษปัจจุบัน** เงินรูปีอินเดียในอดีต ผลิตโดยรัฐบาลอังกฤษได้กลายเป็นเหรียญเงินเก่าที่มีมูลค่ามากกว่าราคา ที่แสดงบนเหรียญ ส่วนหนึ่งอยู่ในพิพิธภัณฑ์ ร้านขายของเก่า ร้านช่างเงิน ส่วน เงินรูปีอินเดียในปัจจุบันผลิตโดยรัฐบาลอินเดีย สำหรับในไทย ถือเป็นเงินตรา ต่างประเทศ ส่วนใหญ่ชาวอินเดียนำเข้ามาใช้ในทางการค้าและท่องเที่ยวโดยที่ ไม่มีนัยทางสังคมและเศรษฐกิจมากนัก ดังนั้น เงินรูปีอินเดียปัจจุบันก็เป็นเช่น เดียวกับเงินสกุลต่างๆ และเนื่องจากเงินรูปีอินเดียไม่ใช่เป็นเงินสกุลหลักในตลาด โลก จึงทำให้สภาพการซื้อขายเงินรูปีอินเดียในเมืองเชียงใหม่ไม่ได้คึกคักเหมือน ในศตวรรษที่ผ่านมา

เงินรูปีอินเดียยังมีรายละเอียดต่างๆ อีกมากมาย เฉพาะในการศึกษา ครั้งนี้มุ่งเน้นอธิบายเฉพาะบางประการเพื่อเชื่อมโยงเรื่องราวระหว่างอนุทวีป อินเดียกับล้านนาและสยามในศตวรรษที่ผ่านมา ดังนั้น หากในอนาคตจะมีการ ศึกษาเกี่ยวกับเงินตราในมิติที่เกี่ยวข้องกับไทยมากขึ้น น่าจะมีข้อค้นพบต่างๆ อีก หลายประการ

## บรรณานุกรม

### หนังสือ

กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง. *เหรียญกษาปณ์ กรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2525*. (กรุงเทพฯ : อยู่นิเทศโปรดักชั่น, 2524).

กรุณา กุศลาสัย และ เรืองอุไร กุศลาสัย. *อินเดีย อนุทวีปที่น่าทึ่ง*. (กรุงเทพฯ : พิมพ์สยาม, 2542, พิมพ์ครั้งที่ 3).

ไกรฤกษ์ นานา. *500 ปี สายสัมพันธ์สองแผ่นดิน ไทย-โปรตุเกส*. (กรุงเทพฯ : มติชน, 2553).

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. *พม่า : ประวัติศาสตร์และการเมือง*. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2544, พิมพ์ครั้งที่ 4).

ตุ้ย เหล่าสุนทร. *เหรียญกษาปณ์เมืองไทย*. (กรุงเทพฯ : บัณฑิตการพิมพ์, 2509).

ธนาคารแห่งประเทศไทย. *เงินตราล้านนาและผ้าไท*. (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2543).

นวรรตน์ เลขะกุล. *เบ๊ย บาท กษาปณ์ แแบงก์*. (กรุงเทพฯ : สารคดี, 2543, พิมพ์ ครั้งที่ 2).

พิษณุ จันทรวีหัตน์. *ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง*. (กรุงเทพฯ : พิมพ์คำ, 2555, พิมพ์ครั้งที่ 4).

มิกกี้ ฮาร์ท. *โยเดียกับราชวงศ์พม่า เรื่องจริงที่ไม่มีใครรู้*. (กรุงเทพฯ : สถาบันการวิจัยและสร้างสรรค์, 2550).

ราชบัณฑิตยสถาน. *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. (กรุงเทพฯ : นานามีบูคพับลิเคชันส์, 2546).

วิมลพรรณ ปีตวัชชัย. *สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ (1984) จำกัด, 2547).

วิลักษณ์ ศรีป่าซาง. *ครุฑหย่องของงาม แม่หญิงล้านนา*. (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547).

สวัสดิ์ อ่องสกุล. *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539, พิมพ์ครั้งที่ 2).

สังคีต จันทนะโพธิ. **จากเบียดหอยถึงเงินกระดาษ**. (กรุงเทพฯ : เพชรประกาย, 2553).

Sangeeta S. **Parikh. Hindi-English Dictionary**. (New Delhi : Allied Publishers Pvt.Ltd., 2007, 4th Reprinted).

### วิทยานิพนธ์

ชัมย์ไฉม สุนทรสวัสดิ์ **“การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทย ตั้งแต่ พ.ศ.2439 ถึง พ.ศ.2475,”** (ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521).

พูนพร พูลทาจักร **“การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในมณฑลพายัพหลังการตัดเส้นทางรถไฟสายเหนือ พ.ศ.2464-2484,”** (ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530).

วรรณชลิย์ บุญมี **“ความสัมพันธ์กับอังกฤษในบางลักษณะสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : การป่าไม้และการเหมืองแร่,”** (ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2520).

### สัมภาษณ์

จิราวรรณ กาวิละ, ภัณฑารักษ์อาวุโส พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ประเทสไทย ติดต่อกับที่สำนักงานภาคเหนือ. 24 กันยายน 2555.

นวรรตน์ เลขะกุล, อดีตผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ประเทสไทยและผู้เขียนหนังสือ “เงินตราล้านนา” (2555). 25 กันยายน 2555.

สุเทพ สุริยามฤทธิ, อดีตนายกสมาคมศรีสุริยวงศ์ และผู้สะสมเงินรูปปั้นอินเดีย. 27 กันยายน 2555.

อำภา ดำรงฤทธิ์, ช่างเงิน และเจ้าของร้านดำรงศิลป์เชียงใหม่. 24 กันยายน 2555.



## เว็บไซต์

พสุธร เย็นอาคาร, ร้านพระล้านนา ลำปาง. <<http://www.pralanna.com/pramoolpage.php?pramoolid=10689>> (เข้าถึงข้อมูล : 1 มีนาคม 2555).

“เงินตราโบราณของไทย,” มูลนิธิอนุรักษ์โบราณสถานในพระราชวังเดิม กองบัญชาการกองทัพเรือ (2551) <[http://www.wangdermpalace.org/exhibition/money/thai\\_lanna\\_money.html](http://www.wangdermpalace.org/exhibition/money/thai_lanna_money.html)> (เข้าถึงข้อมูล : 1 มีนาคม 2555).

“เงินตราสมัยล้านนา,” พิพิธภัณฑ์ ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคเหนือ. [ม.ป.ป.]. แหล่งที่มา <<http://www2.bot.or.th/museum/thai/money/lannakingdom.asp>>. (เข้าถึงข้อมูลวันที่ 1 มีนาคม 2555).

ร้านล้านนาคา ลำปาง. <<http://lannaka.blogspot.com/p/2.html>> (เข้าถึงข้อมูล : 1 พฤศจิกายน 2555).

“หมาย,” ธนบัตรสยาม. (2549). แหล่งที่มา <<http://www.siambanknote.com/museum/Thai-paper-money/th-low-value-mai.htm>> (เข้าถึงข้อมูลวันที่ 1 มีนาคม 2555).

“ห้องเปิดโลกเงินตราไทย,” พิพิธภัณฑ์ธนาคารแห่งประเทศไทย (2551) <<http://www.bot.or.th/Thai/BOTMuseum/Palace/WorldofThaiCurrency/Pages/ThaiCurrency.aspx>> (เข้าถึงข้อมูล : 1 มีนาคม 2555).

“อัตราแลกเปลี่ยนเงินตราระหว่างประเทศ,” ธนาคารกรุงเทพ. (2545). แหล่งที่มา <[http://www.bangkokbank.com/bangkok%20bank%20hai/Web%20Services/Rates/pages/FX\\_Rates.aspx](http://www.bangkokbank.com/bangkok%20bank%20hai/Web%20Services/Rates/pages/FX_Rates.aspx)>. (เข้าถึงข้อมูลวันที่ 1 พฤศจิกายน 2555).

โองเจ้าฟองคำ. <<http://www.facebook.com/noblehousesenan#!/noblehousesenan>> (เข้าถึงข้อมูล : 1 มีนาคม 2555).

“Afghanistan Currency,” Dagger Jon’s Coin and Currency at <[http://www.daggerjon.com/Currency\\_Afghanistan.php](http://www.daggerjon.com/Currency_Afghanistan.php)> (searched date : 1 March 2012).

- Ali Sons, "Pakistan Rupee Coins 1948," at <[http://fdc4all.com/index.php?main\\_page=product\\_o&cPath=30\\_90&products\\_id=3089](http://fdc4all.com/index.php?main_page=product_o&cPath=30_90&products_id=3089)> (searched date : 1 March 2012).
- Bharat and Sravanthi, "Indian Coins," Bharat Coins. (2006), at<<http://www.bharatcoins.com/1.html>> (searched date : 1 March 2012).
- "History of Mint," India Government Mint, Mumbai, at <<http://www.mumbaimint.in/aboutus.aspx>> (searched date : 1 March 2012).
- "History of the Monarchy," The official website of The British Monarchy, at <<http://www.royal.gov.uk/HistoryoftheMonarchy/KingsandQueensoftheUnitedKingdom/TheHouseofWindsor/GeorgeV.aspx>> and <<http://www.royal.gov.uk/HistoryoftheMonarchy/KingsandQueensoftheUnitedKingdom/TheHouseofWindsor/GeorgeVI.aspx>> (searched date : 1 March 2012).
- "History : Victoria (1819-1901)," The BBC. (2012), at <[http://www.bbc.co.uk/history/historic\\_figures/victoria\\_queen.shtml](http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/victoria_queen.shtml)> (searched date : 1 March 2012).
- "Indian Currency Coins," Reserve Bank of India (RBI.). (2012), t <<http://www.rbi.org.in/currency/coins.html>> (searched date : 1 March 2012).
- "Indian Mints," Security Printing & Minting Corporation of India Ltd. (SPMCIL). (2010), at <<http://www.spmcil.com/SPMCIL/Interface/History.aspx>> (searched date : 1 March 2012).
- "Indian Rupee gets a symbol, joins elite currency club," The Times of India (15 July 2012), at <[http://articles.timesofindia.indiatimes.com/2010-07-15/india-business/28319259\\_1\\_d-udaya-kumar-indian-currency-currency-symbol](http://articles.timesofindia.indiatimes.com/2010-07-15/india-business/28319259_1_d-udaya-kumar-indian-currency-currency-symbol)> (searched date : 1 March 2012).

- “Indian Rupee Exchange Rate,” Exchange Rates, UK. (2010),  
at <<http://www.exchangerates.org.uk/Indian-Rupee-INR-currency-table.html>> (searched date : 1 November 2012).
- “ISO 4217 – Currency codes,” International Organization for Standardization, Switzerland, at <<http://www.iso.org/iso/home/standards/iso4217.htm>> (searched date : 1 March 2012).
- “Queen Elizabeth II Farthings,” Farthing Collection (2009), at <<http://www.myfarthings.co.uk/elizabethII.html>> (searched date : 1 March 2012).
- “Sri Lanka Coins,” Jamila’s Coins and Notes Collection(6 November 2010), at <<http://jamilacoinsandnotescollection.blogspot.com/2010/11/sri-lanka-coins-21.html>> (searched date : 1 March 2012).
- “The Coin Galleries : Early Mughals : Babur, Humayun and Akbar,” The Coin India, at <<http://coinindia.com/galleries-babur.html>> (searched date : 1 March 2012).

